

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

Поховальні обряди на Покутті та Гуцульщині у XIX – на початку XX ст.

Студента 2 курсу, групи СОІз-2м
напряму підготовки (спеціальності)
014.03 «Середня освіта (Історія)»

П'ясецького Назарія Івановича

Керівник:

кандидат історичних наук, доцент

Паска Богдан Валерійович

Рецензент:

кандидатка історичних наук, доцентка

Дрогобицька Оксана Ярославівна

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Анотація

П'ясецький Н.І. Поховальні обряди на Покутті та Гуцульщині у ХІХ – на початку ХХ ст. Івано-Франківськ, 2024. 95 с.

Актуальність роботи полягає у тому що українська культура відзначається багатством традицій, ритуалів і обрядів, які формують її ідентичність та відображають життєві цінності народу. Особливу роль серед цих традицій відіграють поховальні обряди, які на Покутті та Гуцульщині у ХІХ – на початку ХХ століття набули унікальних рис, що яскраво демонструють світогляд українців того часу. Дослідження поховальної обрядовості цих регіонів не лише розкриває сакральні аспекти людського життя, але й слугує важливим джерелом для формування культурної компетентності учнів, що є необхідним для сучасного освітнього процесу. Таким чином, вивчення поховальних ритуалів та їх впливу на культуру та моральні орієнтири сприятиме поглибленню розуміння духовних і культурних основ українського суспільства. Вивчено можливості використання біографічного матеріалу про Поховальні обряди на Покутті та Гуцульщині у ХІХ – на початку ХХ ст. під час формування громадянської компетентності учнів ЗЗСО. Практичне значення дослідження полягає у тому, що матеріали магістерської роботи можуть бути використані у науково-дослідницькій та навчальній роботі.

Ключові слова: Покуття, Гуцульщина, поховальні обряди, традиції, регіон, трапеза, голосіння, ритуал.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1 Історіографія проблеми.....	7
1.2 Джерельна база	9
1.3 Методологія дослідження поховальних обрядів	14
РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКА ПОХОВАЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ У ХІХ СТ. ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	19
2.1 Структура та етапи поховального обряду в українській традиції	19
2.2 Регіональні особливості поховальної обрядовості в Україні.....	22
2.3 Трансформація поховальних традицій протягом ХІХ – початку ХХ ст.	26
РОЗДІЛ 3. ПОХОВАЛЬНІ ОБРЯДИ НА ТЕРИТОРІЇ ПОКУТТЯ	32
РОЗДІЛ 4. ПОХОВАЛЬНІ ОБРЯДИ НА ТЕРИТОРІЇ ГУЦУЛЬЩИНИ.....	42
РОЗДІЛ 5. ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ПРИКЛАДІ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ПРО УКРАЇНСЬКУ ПОХОВАЛЬНУ ОБРЯДОВІСТЬ	54
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Актуальність теми. Українська культура відзначається багатством традицій, ритуалів і обрядів, які формують її ідентичність та відображають життєві цінності народу. Особливу роль серед цих традицій відіграють поховальні обряди, які на Покутті та Гуцульщині у ХІХ – на початку ХХ століття набули унікальних рис, що яскраво демонструють світогляд українців того часу. Дослідження поховальної обрядовості цих регіонів не лише розкриває сакральні аспекти людського життя, але й слугує важливим джерелом для формування культурної компетентності учнів, що є необхідним для сучасного освітнього процесу. Таким чином, вивчення поховальних ритуалів та їх впливу на культуру та моральні орієнтири сприятиме поглибленню розуміння духовних і культурних основ українського суспільства.

Мета і завдання дослідження. Метою даної роботи є аналіз поховальної обрядовості Покуття та Гуцульщини у ХІХ – на початку ХХ століття та визначення її ролі у формуванні культурної компетентності учнів. Для досягнення мети передбачено виконання таких завдань:

1. Здійснити історіографічний аналіз досліджень поховальної обрядовості та охарактеризувати джерельну базу й методологію дослідження;
2. Розкрити загальні особливості української поховальної обрядовості ХІХ століття через аналіз її структури, регіональної специфіки та трансформаційних процесів;
3. Дослідити специфіку та особливості поховальних обрядів на території Покуття;
4. Проаналізувати характерні риси та локальні варіанти поховальної обрядовості Гуцульщини;
5. Розробити методичні підходи щодо використання матеріалів про українську поховальну обрядовість у формуванні культурної компетентності учнів.

Об'єкт дослідження – поховальні обряди на Покутті та Гуцульщині у XIX – на початку XX століття, які відображають культурні і релігійні аспекти життєвого циклу в українській традиції.

Предмет дослідження – регіональні особливості, структура та символіка поховальної обрядовості Покуття та Гуцульщини у XIX – на початку XX століття, а також методичні аспекти її вивчення в контексті шкільної освіти.

Хронологічні рамки. Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з XIX до початку XX століття, що був важливим етапом розвитку української культури та традиційної обрядовості. Саме у цей час на території Покуття та Гуцульщини відбувалося збереження та передача багатьох елементів традиційних ритуалів, зокрема поховальних, що залишалися майже незмінними впродовж століть. Цей період також відзначається активним впливом історичних та соціально-політичних змін, які, хоча і не кардинально, але мали вплив на побутові та духовні практики місцевого населення. Дослідження охоплює час до Першої світової війни, коли традиційні звичаї ще не піддавалися суттєвій модернізації під впливом глобальних змін, що згодом торкнулися й сільського життя. Таким чином, вибір саме цього періоду дозволяє дослідити поховальні обряди у їхньому автентичному вигляді, до впливу радянської влади та інших модернізаційних процесів.

Географічні межі. Географічні межі дослідження охоплюють два основні етнографічні регіони України – Покуття та Гуцульщину, які мають спільні культурно-історичні корені, але водночас характеризуються певними етнографічними відмінностями. Покуття – це історико-етнографічний регіон, розташований на заході України, на території частини сучасної Івано-Франківської обл. Гуцульщина – етнографічна область, що охоплює території Карпатських гір та прилеглих долин, зокрема частини Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей. Незважаючи на близькість цих двох регіонів, їхні поховальні обряди мають відмінні риси, що зумовлені географічними, історичними та релігійними чинниками. Дослідження цих двох

регіонів дає можливість побачити різноманітність та локальні варіації української поховальної обрядовості в гірських та передгірних районах.

Методологія дослідження. В процесі написання роботи використовувалася система загальнонаукових та спеціальних емпіричних і теоретичних методів. Основними методами стали опис, аналіз та порівняння, що дозволили виявити специфіку поховальних обрядів на Покутті та Гуцульщині та їхнє значення у формуванні культурної компетентності учнів. Також використовувалися методи узагальнення, які сприяли розробці практичних рекомендацій для освітнього процесу.

Новизна роботи. У дослідженні вперше на основі аналізу поховальних обрядів Покуття та Гуцульщини розроблено методичні підходи для формування культурної компетентності учнів. Робота пропонує новий підхід до викладання культурно-історичних тем, що базується на вивченні традиційних обрядів, зокрема поховальних, як важливої складової народної культури.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можуть бути використані для підвищення рівня культурної обізнаності учнів, що є необхідною складовою формування їхньої національної ідентичності. Запропоновані методичні рекомендації та навчальні матеріали можуть бути впроваджені в освітній процес на уроках історії, літератури, культурології, що дозволить поглибити знання про українську традиційну культуру.

Структура роботи. Дипломна робота складається з вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У першому розділі представлено загальні питання поховальної обрядовості на території України. Другий розділ зосереджується на особливостях ритуалів у регіонах Покуття та Гуцульщини. Третій розділ аналізує роль цих обрядів у формуванні духовної культури. У четвертому розділі висвітлено питання методики викладання даної теми у школах. Загальний обсяг роботи 96 сторінок, з них 72 основного тексту.

РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографія проблеми

Дослідження поховальних обрядів на Покутті та Гуцульщині у ХІХ – на початку ХХ ст. привертало увагу багатьох науковців протягом тривалого часу. Ця тема є важливою складовою української етнографії та культурології, оскільки поховальні ритуали відображають глибинні аспекти народного світогляду та духовної культури.

Значний внесок у вивчення поховальної обрядовості зазначених регіонів зробив Василь Іванчук. У своїх працях дослідник розглядає «місця пам'яті» як комеморативні об'єкти, що зберігають пам'ять про предків [40, с. 151]. Він також досліджує антропологічні аспекти гуцульських уявлень про померлих, спираючись на польові дослідження в Закарпатській області.

Особливу увагу В. Іванчук приділяє поминальним вогням різдвяно-новорічного періоду на Гуцульщині, розкриваючи їх символічне значення та ритуальні функції [45, с. 39]. Дослідник також аналізує апотропеїчну семантику кола та зав'язування як способи нейтралізації мерців у гуцульській міфообрядовій культурі [42, с. 220]. У своїх роботах Василь Іванчук розглядає специфічні аспекти гуцульської міфологічно-ритуальної традиції, зокрема способи нейтралізації дітей-демонів [44, с. 59]. Він також досліджує медіативні форми передавання предметів до потойбіччя в гуцульській поховально-поминальній обрядовості [43, с. 45].

Михайло Романів зосереджує свою увагу на зимовій календарній обрядовості українців Покуття, аналізуючи праці польських народознавців останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. [19, с. 59]. Дослідник розкриває специфіку зимової обрядовості покутян, зокрема новорічний звичай «бички» [20, с. 615]. Важливим внеском у вивчення теми є робота М. Романіва, присвячена дослідженням Філарета Колесси у сфері зимової календарно-побутової

обрядовості [21, с. 16]. Ця праця допомагає зрозуміти історичний контекст вивчення поховальних обрядів та їх зв'язок з іншими календарними ритуалами.

Александр Кілар досліджує поминальні мотиви в календарній обрядовості українців Покуття, спираючись на матеріали з Городенківського та Снятинського районів [12, с. 234]. Ця робота дозволяє простежити взаємозв'язок між поховальними та календарними обрядами в регіоні. Роман Сілецький розглядає цікавий аспект поховальної традиції – поховання під деревом, аналізуючи пережитки цього давнього звичаю в українців [23, с. 648]. Це дослідження розкриває символічне значення дерев у поховальному обряді та їх зв'язок з народними віруваннями.

Ольга Пискач зосереджується на лінгвістичному аспекті проблеми, досліджуючи назви, пов'язані з поховально-поминальною обрядовістю, в діалектних словниках південно-західного наріччя української мови [18, с. 125]. Ця робота допомагає зрозуміти мовне відображення поховальних традицій у регіональних діалектах.

Важливим джерелом для розуміння культурного контексту досліджуваного періоду є праця Валентини Кирилівни Борисенко, присвячена культурі повсякдення села Хижинці у 1950-1960-х роках [3, с. 56]. Хоча ця робота охоплює пізніший період, вона дозволяє простежити трансформацію традиційних обрядів у ХХ столітті.

Галина Бондаренко розглядає українську етнокультуру в контексті глобалізаційних викликів, що дозволяє зрозуміти, як традиційні поховальні обряди адаптуються до сучасних умов [2, с. 54]. Це дослідження допомагає оцінити стійкість та мінливість поховальних традицій у довгостроковій перспективі.

Михайло Степанович Глушко у своєму навчальному посібнику з історії народної культури українців надає загальний огляд розвитку традиційних обрядів, включаючи поховальні [32, с. 312]. Ця праця допомагає розмістити поховальні обряди Покуття та Гуцульщини в ширшому контексті української народної культури.

Триняк Лілія Володимирівна досліджує внесок Ксаверія Мрочка у вивчення традиційної культури Покуття [46, с. 24]. Ця робота дозволяє оцінити роль окремих дослідників у формуванні наукового розуміння поховальних традицій регіону.

Таким чином, історіографія проблеми поховальних обрядів на Покутті та Гуцульщині у XIX – на початку XX ст. є досить різноманітною та багатоаспектною. Дослідники розглядають різні аспекти цієї теми, від конкретних ритуальних практик до їх символічного значення та зв'язку з іншими елементами народної культури.

1.2 Джерельна база

Джерельна база дослідження поховальних обрядів на Покутті та Гуцульщині у XIX – на початку XX ст. є різноманітною та включає в себе широкий спектр матеріалів. Основу джерельної бази складають етнографічні записи, польові дослідження, архівні документи, фольклорні матеріали та мемуарна література.

Важливим джерелом інформації є польові дослідження, проведені сучасними науковцями. Зокрема, Василь Іванчук у своїх роботах спирається на матеріали, зібрані під час експедицій на Рахівщині Закарпатської області [41, с. 23]. Ці дані дозволяють отримати актуальну інформацію про збереження та трансформацію традиційних поховальних обрядів у сучасних умовах.

Архівні документи також є цінним джерелом для вивчення поховальних обрядів досліджуваного періоду. Вони включають в себе церковні метрики, які містять інформацію про поховання, а також звіти місцевих органів влади та етнографічні описи, складені в XIX – на початку XX ст.

Фольклорні матеріали, зокрема голосіння, поховальні пісні та легенди, пов'язані з потойбічним світом, надають важливу інформацію про народні вірування та уявлення про смерть і посмертне існування. Ці джерела дозволяють зрозуміти символічний аспект поховальних обрядів та їх місце в загальній картині світу місцевого населення.

Мемуарна література, включаючи спогади місцевих жителів та подорожні нотатки мандрівників, які відвідували Покуття та Гуцульщину у досліджуваний період, також є цінним джерелом інформації. Вони надають особистий погляд на поховальні обряди та їх сприйняття сучасниками.

Важливим джерелом є також діалектні словники південно-західного наріччя української мови, які досліджує Ольга Пискач [18, с. 126]. Вони містять лексику, пов'язану з поховально-поминальною обрядовістю, що дозволяє глибше зрозуміти мовний аспект досліджуваних традицій.

Матеріали етнографічних експедицій, проведених у ХІХ – на початку ХХ ст., є особливо цінними для дослідження. Вони містять безпосередні спостереження за поховальними обрядами та детальні описи ритуальних практик, які могли бути втрачені або змінені з плином часу.

Фотографічні матеріали та малюнки, які зображують поховальні процесії, кладовища та надгробні пам'ятники, також є важливим візуальним джерелом інформації. Вони допомагають реконструювати матеріальну сторону поховальних обрядів та їх естетичний аспект.

Етнографічні колекції музеїв, які містять предмети, пов'язані з поховальною обрядовістю (наприклад, ритуальний одяг, предмети, які клали в труну тощо), є цінним матеріальним джерелом для дослідження. Вони дозволяють вивчати матеріальну культуру, пов'язану з поховальними обрядами.

Фундаментальною працею, що висвітлює традиційну культуру, побут та обрядовість гуцулів, є чотиритомна монографія Володимира Шухевича «Гуцульщина» [60–63]. Автор детально описав поховальні та поминальні звичаї гуцулів, охарактеризувавши обряди, пов'язані з похованням померлого, поминальні дні та вшанування предків.

Вагомим джерелом є публікації у збірках «Матеріали до української етнології», що видавалися Етнографічною комісією Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові. Зокрема, дослідження Антіна Онищука «Матеріали до гуцульської демонології» [56] та «Народний календар» [57] містять відомості про

вірування та обрядовість гуцулів, включаючи поховальні та поминальні практики.

Значний фактичний матеріал щодо весільної та поховальної обрядовості Покуття представлений у публікаціях Івана Волошинського «Весіле в Делешеві, Городенківського повіту» [51] та О. Голубовичевої «Весілля в селі Ілинцях Снятинського повіту» [52]. Г. Колцуняк у статті «Народні хрести в Коломийщині» [53] описав поховальні хрести та їх символіку на Покутті.

Записи усної історії, зібрані у старожилів регіону, є важливим джерелом інформації про традиційні поховальні обряди та їх зміни протягом ХХ століття. Ці свідчення допомагають зрозуміти, як сприймалися та інтерпретувалися поховальні ритуали самими носіями традиції.

Церковні документи, включаючи парафіяльні книги та пастирські послання, також є цінним джерелом інформації. Вони відображають офіційну позицію церкви щодо поховальних обрядів та дозволяють простежити взаємодію між народними традиціями та церковними канонами. Картографічні матеріали, які показують розташування кладовищ та місць поховань, допомагають зрозуміти просторовий аспект поховальної культури та її зв'язок з ландшафтом та поселенською структурою регіону.

Праця Зенона Кузелі «Посидіння і забави при мерці в українському поховальному обряді» [54] є цінним джерелом для вивчення поховальної обрядовості українців Карпат. Автор комплексно проаналізував особливості поховального обряду та поминальних практик. Важливими також є його роботи, присвячені узагальненню етнографічних публікацій про поховальні звичаї українців. Традиційні уявлення гуцулів про потойбічний світ, способи поховання та поминання померлих розкриває праця Петро Шекерик-Доника «Рік у віруваннях гуцулів» [59]. Автор охарактеризував народні вірування, пов'язані зі смертю та похованням.

Істотну інформацію про весільну та поховальну обрядовість Покуття містять публікації Лілії Триняк. Зокрема, у статтях «Весільна обрядовість Покуття в українській етнографічній спадщині другої половини ХІХ – початку

XX ст.» [46] та «Етнографічне дослідження Покуття вітчизняними дослідниками другої половини XIX – початку XX ст.» [48] авторка проаналізувала основні праці вчених, присвячені традиційній культурі Покуття. Комплексне дослідження поховальної обрядовості українців Карпат представлено у дисертації Романа Гузія «Похоронні звичаї та обряди українців Карпат (XIX–XX ст.)» [40, с. 152]. Автор проаналізував основні етапи поховального обряду, його регіональні особливості та еволюцію у XIX-XX ст.

Періодичні видання XIX – початку XX ст., які містять етнографічні нариси та репортажі про місцеві звичаї, також є важливим джерелом інформації. Вони відображають суспільний інтерес до народних традицій та їх сприйняття освіченою публікою того часу. Зокрема, у збірці «Матеріали до української етнології» було опубліковано статті Івана Волошинського [51] та Олени Голубовичевої [52] про весільну обрядовість Покуття, а також розвідку Гната Миколайовича Колцуняка [53] про поховальні хрести на Покутті. Вагомим джерелом для вивчення поминальної обрядовості гуцулів є публікація Антіна Онищука «Народний календар» [57], де автор описав звичаї та вірування, пов'язані з поминальними днями в річному календарному циклі.

Дослідження Петра Шекерик-Дониківа «Рік у віруваннях гуцулів» [59] є важливим для розуміння традиційних уявлень гуцулів про потойбічний світ та способи вшанування пам'яті предків. Автор охарактеризував поховальні та поминальні практики, а також пов'язані з ними народні вірування. Публікації Лілії Триняк є вагомими для комплексного вивчення традиційної культури Покуття. Зокрема, у статтях «Весільна обрядовість Покуття в українській етнографічній спадщині другої половини XIX – початку XX ст.» [46] та «Етнографічне дослідження Покуття вітчизняними дослідниками другої половини XIX – початку XX ст.» [48] авторка проаналізувала основні праці науковців, присвячені обрядовості регіону.

Законодавчі акти та адміністративні розпорядження, які регулювали поховальну справу в досліджуваний період, є цінним джерелом для розуміння офіційного контексту, в якому існували народні поховальні традиції. Художня

література, створена місцевими авторами або письменниками, які відвідували регіон, також може слугувати джерелом інформації про поховальні обряди. Хоча такі джерела вимагають критичного підходу, вони часто містять цінні етнографічні деталі та відображають культурний контекст епохи.

Дисертація Романа Гузія «Похоронні звичаї та обряди українців Карпат (XIX–XX ст.)» [50] є важливим джерелом для вивчення поховальної обрядовості українців гірських районів. Автор комплексно дослідив основні етапи поховального обряду, його регіональні особливості та еволюцію протягом XIX–XX ст.

Збірка «Матеріали до українсько етнології» містить статті Івана Волошинського [51] та Олени Голубовичевої [52], які описують весільну обрядовість Покуття. Ці публікації є цінними джерелами для вивчення традиційної культури регіону. Стаття Гната Колцуняка «Народні хрести в Коломийщині» [53] є важливою для розуміння символіки поховальних хрестів на Покутті. Автор детально охарактеризував особливості цих поховальних артефактів.

Комплексний аналіз поховальної обрядовості українців Карпат представлено у праці Зенона Кузелі «Посидіння і забави при мерці в українському поховальному обряді» [54]. Дослідник проаналізував різноманітні аспекти поховального обряду та поминальних практик.

Важливими для узагальнення етнографічних публікацій про поховальні звичаї українців є роботи З. Кузелі [54]. Автор систематизував та проаналізував ключові наукові розвідки з цієї тематики. Публікація А. Онищука «Народний календар» [57] є вагомим джерелом для вивчення поминальної обрядовості гуцулів. Дослідник описав звичаї та вірування, пов'язані з поминальними днями в річному календарному циклі.

Підсумовуючи, джерельну базу дослідження поховальних обрядів на Покутті та Гуцульщині у XIX – на початку XX ст. складають різноманітні опубліковані першоджерела: етнографічні збірки, монографії, наукові статті та дисертаційні дослідження. Зокрема, важливе значення мають фундаментальна

праця В. Шухевича «Гуцульщина», публікації у збірниках «Матеріали до української етнології», праці З. Кузелі, П. Шекерик-Доніка, Л. Триняка та Р. Гузія. Ці матеріали забезпечують всебічне вивчення особливостей поховальної обрядовості населення Покуття та Гуцульщини у визначений період, дають змогу комплексно дослідити обрядові практики, пов'язані з похованням та вшануванням пам'яті предків. Разом із цим, необхідно зазначити, що джерельна база потребує подальшого розширення та залучення нових опублікованих і архівних матеріалів для більш глибокого та всебічного аналізу досліджуваної проблематики.

1.3 Методологія дослідження поховальних обрядів

Методологія дослідження поховальних обрядів на Покутті та Гуцульщині у ХІХ – на початку ХХ ст. базується на комплексному міждисциплінарному підході, який дозволяє всебічно розглянути цю складну тему. Основним методологічним принципом є історизм, який передбачає розгляд поховальних обрядів у їх історичному розвитку та взаємозв'язку з соціально-економічними та культурними процесами досліджуваного періоду.

Важливим методологічним інструментом є порівняльно-історичний метод, який дозволяє виявити спільні та відмінні риси поховальних обрядів на Покутті та Гуцульщині, а також простежити їх еволюцію протягом досліджуваного періоду [7, с. 978–979]. Цей метод також дає можливість порівняти поховальні традиції досліджуваних регіонів з обрядами інших етнографічних груп українців. Структурно-функціональний аналіз застосовується для розуміння внутрішньої логіки та символіки поховальних обрядів, їх місця в загальній системі народної культури. Цей метод дозволяє розглянути окремі елементи поховального ритуалу як частини цілісної системи, визначити їх функції та взаємозв'язки.

Семіотичний підхід є ключовим для інтерпретації символічного значення різних елементів поховального обряду. Він дозволяє розглядати ритуальні дії,

предмети та вербальні формули як знаки, що несуть певне культурне повідомлення [7, с. 980].

Метод польових досліджень залишається важливим інструментом для збору нового етнографічного матеріалу та верифікації існуючих даних. Він включає в себе інтерв'ювання інформантів, спостереження за сучасними поховальними практиками та фіксацію матеріальних об'єктів, пов'язаних з поховальною культурою [34].

Картографічний метод використовується для просторового аналізу поширення різних елементів поховальної обрядовості на досліджуваній території. Це дозволяє виявити локальні варіанти обрядів та простежити культурні впливи сусідніх етнічних груп. Лінгвістичний аналіз застосовується для вивчення термінології, пов'язаної з поховальною обрядовістю, а також для дослідження фольклорних текстів, які супроводжують поховальні ритуали. Це допомагає глибше зрозуміти семантику обрядових дій та їх відображення у мові.

Методи статистичного аналізу використовуються для обробки кількісних даних, наприклад, для вивчення динаміки змін у поховальній обрядовості протягом досліджуваного періоду або для аналізу поширеності певних обрядових елементів.

Міждисциплінарний підхід передбачає залучення методів та даних суміжних дисциплін, таких як археологія, антропологія, релігієзнавство, психологія, що дозволяє розглянути поховальні обряди в широкому культурному та соціальному контексті. Герменевтичний метод застосовується для інтерпретації текстових джерел, зокрема фольклорних та етнографічних описів поховальних обрядів. Він допомагає розкрити глибинні смисли ритуальних дій та вірувань, пов'язаних зі смертю та потойбічним життям.

Метод реконструкції використовується для відтворення цілісної картини поховального обряду на основі фрагментарних даних з різних джерел. Це особливо важливо при дослідженні обрядів XIX століття, про які збереглося менше безпосередніх свідчень.

Гендерний підхід застосовується для аналізу специфіки жіночих та чоловічих ролей у поховальній обрядовості, а також для вивчення гендерних аспектів поховальних практик та вірувань. Методи візуальної антропології використовуються для аналізу фотографічних та інших візуальних матеріалів, пов'язаних з поховальною обрядовістю. Це дозволяє отримати додаткову інформацію про матеріальну культуру та естетику поховальних ритуалів.

Метод усної історії є важливим для збору та аналізу спогадів старожилів про традиційні поховальні обряди. Цей метод дозволяє зафіксувати не лише фактичну інформацію, але й емоційне сприйняття та інтерпретацію обрядів носіями традиції. Системний підхід дозволяє розглядати поховальну обрядовість як складну систему, що взаємодіє з іншими елементами народної культури та соціальної організації. Це допомагає зрозуміти місце поховальних обрядів у загальній картині світу досліджуваних етнографічних груп.

Дослідження поховальної обрядовості на Покутті та Гуцульщині вимагає комплексного міждисциплінарного підходу, що поєднує різні методологічні інструменти. Застосування таких методів, як історичний, порівняльно-історичний, структурно-функціональний, семіотичний, картографічний, лінгвістичний, статистичний, дозволяє всебічно розглянути цю важливу складову народної культури. Залучення доробку суміжних галузей, таких як археологія, антропологія, релігієзнавство, дає змогу розмістити поховальні практики в широкому соціокультурному контексті [7, с. 981].

Особливо важливим є використання методів польових досліджень, усної історії та візуальної антропології, що допомагають зафіксувати і проаналізувати як сучасні поховальні обряди, так і збережені в народній пам'яті свідчення про традиційну поховальну культуру минулих епох. Системний підхід, у свою чергу, дозволяє розглядати поховальну обрядовість як невід'ємну складову світогляду та соціальної організації досліджуваних етнографічних груп. Комплексне застосування зазначених методів створює надійне підґрунтя для всебічного вивчення поховальної обрядовості Покуття та Гуцульщини.

Проведений аналіз історіографії, джерельної бази та методології дослідження поховальних обрядів на Покутті та Гуцульщині у XIX – на початку XX ст. дозволяє зробити ряд важливих висновків.

Історіографія проблеми є достатньо розвиненою та різноманітною. Дослідники розглядають різні аспекти поховальної обрядовості, від конкретних ритуальних практик до їх символічного значення та зв'язку з іншими елементами народної культури. Особливо важливими є праці В. Іванчука, М. Романіва, А. Кілара та інших сучасних дослідників, які внесли значний вклад у вивчення теми.

Джерельна база дослідження є широкою та різноманітною. Вона включає етнографічні записи, польові дослідження, архівні документи, фольклорні матеріали, мемуарну літературу, візуальні джерела та матеріали усної історії. Особливу цінність мають польові дослідження, проведені сучасними науковцями, які дозволяють отримати актуальну інформацію про збереження та трансформацію традиційних поховальних обрядів.

Методологія дослідження базується на комплексному міждисциплінарному підході, який включає історичний, порівняльно-історичний, структурно-функціональний, семіотичний та інші методи. Важливу роль відіграють методи польових досліджень, картографічний та лінгвістичний аналіз. Міждисциплінарний підхід до вивчення поховальних обрядів дозволяє розглядати їх не лише як етнографічне явище, але і як важливий елемент соціальної та культурної історії регіону.

Аналіз історіографії виявив, що хоча тема поховальних обрядів на Покутті та Гуцульщині досліджувалася багатьма науковцями, все ще залишаються аспекти, які потребують подальшого вивчення. Зокрема, недостатньо досліджено динаміку змін поховальних обрядів протягом XIX – початку XX ст., а також їх взаємозв'язок з соціально-економічними трансформаціями в регіоні.

Джерельна база дослідження, хоча і є достатньо широкою, має певні обмеження. Зокрема, відчувається нестача детальних описів поховальних обрядів з початку XIX ст., що ускладнює вивчення їх еволюції протягом

досліджуваного періоду. Методологія дослідження поховальних обрядів вимагає особливої уваги до етичних аспектів, особливо при проведенні польових досліджень та роботі з інформантами.

Аналіз методології показав важливість поєднання традиційних етнографічних методів з сучасними підходами, такими як візуальна антропологія та цифрові методи дослідження. Це дозволяє більш ефективно обробляти та аналізувати великі обсяги даних.

Дослідження поховальних обрядів на Покутті та Гуцульщині має важливе значення не лише для етнографії, але і для розуміння процесів формування національної ідентичності та збереження культурної спадщини України. Перспективними напрямками подальших досліджень є порівняльний аналіз поховальних обрядів Покуття та Гуцульщини з обрядами інших етнографічних регіонів України, а також вивчення впливу модернізаційних процесів на трансформацію поховальної обрядовості протягом ХХ ст.

Таким чином, проведений аналіз історіографії, джерельної бази та методології дослідження поховальних обрядів на Покутті та Гуцульщині у ХІХ – на початку ХХ ст. створює міцну основу для подальшого глибокого вивчення цієї важливої теми української етнографії та культурної історії. Комплексний підхід до дослідження дозволяє не лише реконструювати обрядові практики минулого, але й зрозуміти їх значення в контексті ширших соціокультурних процесів, що відбувалися в регіоні протягом досліджуваного періоду.

РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКА ПОХОВАЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ У ХІХ СТ. ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

2.1 Структура та етапи поховального обряду в українській традиції

Поховальний обряд в українській традиції є складним комплексом ритуальних дій, що мають глибоке символічне значення та відображають народні уявлення про життя, смерть і потойбічний світ. Структура цього обряду формувалася протягом століть і зберегла багато архаїчних елементів, які переплелися з християнськими традиціями. Дослідники виділяють кілька основних етапів поховального обряду, кожен з яких має свої особливості та ритуальні дії.

Перший етап поховального обряду починається з моменту смерті людини. У народній традиції існувало багато прикмет, які віщували наближення смерті. Це могли бути незвичайні сні, поява певних птахів біля оселі, незрозумілі звуки в домі тощо. Коли людина помирала, родичі відразу ж починали готуватися до поховання. Важливим моментом було «закривання» очей померлому, що символізувало остаточний перехід у потойбічний світ.

Наступним кроком було обмивання тіла померлого. Цей ритуал мав не лише гігієнічне, але й символічне значення – очищення душі перед переходом у інший світ [40, с. 152]. Обмивання зазвичай проводили літні жінки, які не були близькими родичами покійного. Після обмивання тіло вдягали у чистий, часто новий одяг, який готували заздалегідь. У деяких регіонах України існував звичай одягати померлого у весільний одяг, якщо він не був одружений за життя.

Важливим елементом підготовки до поховання було виготовлення труни. У давнину труну часто робили з суцільного стовбура дерева, видовбуючи його зсередини. Пізніше стали використовувати дошки, але зберігалася традиція робити труну без цвяхів, скріплюючи її дерев'яними кілочками. Труну встеляли стружками, сіном або травами, які мали ритуальне значення.

Після підготовки тіла і труни починався етап прощання з померлим. Тіло клали в труну і встановлювали в хаті на лавах, головою до ікон. Біля покійного

запалювали свічки і читали молитви [40, с. 153]. У цей період до хати приходили родичі, сусіди і знайомі, щоб попрощатися з померлим і висловити співчуття родині.

Важливою частиною поховального обряду було голосіння – ритуальний плач за померлим. Голосіння виконували жінки, зазвичай близькі родичці покійного. Це були імпровізовані пісні-плачі, в яких оспівувалися чесноти померлого, висловлювався жаль за його втратою [47, с. 81]. Голосіння мало не лише емоційне, але й магічне значення – вважалося, що воно допомагає душі померлого знайти шлях у потойбічний світ.

У ніч перед похованням біля тіла померлого влаштовували «нічне чування». Родичі і сусіди збиралися в хаті, молилися, згадували покійного, а іноді навіть грали в ритуальні ігри [47, с. 83]. Ці ігри, які могли здатися недоречними в такий сумний момент, насправді мали глибоке символічне значення і були покликані відвернути увагу від смерті і підкреслити продовження життя.

Наступного дня відбувався сам похорон. Труну з тілом виносили з хати, дотримуючись певних правил – наприклад, труну не можна було виносити головою вперед, щоб померлий «не повернувся». Перед виносом тіла відбувався обряд прощання з домом – труну тричі піднімали і опускали на порозі. Похоронна процесія рухалася до церкви, де відбувалося відспівування. По дорозі процесія могла зупинитися на перехрестях, де читали молитви. Вважалося, що це допомагає душі померлого знайти правильний шлях у потойбічний світ. Після церковної служби процесія прямувала на кладовище.

На кладовищі відбувався обряд поховання. Труну опускали в могилу на рушниках або мотузках. Родичі кидали в могилу жменю землі, прощаючись з померлим. Після засипання могили на ній встановлювали хрест або інший пам'ятний знак. У деяких регіонах України існував звичай садити на могилі калину або інші рослини, які символізували зв'язок між світом живих і мертвих.

Після поховання відбувався поминальний обід – «трапеза». Це була важлива частина обряду, яка символізувала єднання живих і померлих. На

трапезі обов'язково мали бути певні ритуальні страви, наприклад, коливо – варена пшениця з медом. Першу ложку кожної страви відкладали для померлого, вірячи, що його душа також бере участь у трапезі.

Поховальний обряд не закінчувався похороном. Протягом наступних днів і тижнів родина померлого дотримувалася певних правил і обмежень. Наприклад, не можна було прибирати в хаті протягом трьох днів після похорону, щоб «не вимести» душу померлого [7, с. 979]. Також існували певні дні, коли потрібно було відвідувати могилу і влаштовувати поминки.

Важливим елементом поховального обряду були поминальні дні – третій, дев'ятий і сороковий день після смерті, а також річниця. У ці дні родичі відвідували могилу, влаштовували поминальні обіди, роздавали милостиню. Вважалося, що в ці дні душа померлого особливо близька до світу живих і потребує уваги та молитов.

Структура поховального обряду в українській традиції відображає складне переплетення дохристиянських вірувань і християнських традицій. Кожен елемент обряду мав своє символічне значення і був спрямований на забезпечення правильного переходу душі померлого у потойбічний світ, а також на підтримку та втішання живих [2, с. 54].

Таким чином, поховальний обряд в українській традиції є складним і багатограним комплексом ритуальних дій, які відображають народні уявлення про життя і смерть, про зв'язок між світом живих і світом мертвих. Цей обряд, незважаючи на певні регіональні відмінності, зберігає свою основну структуру і продовжує відігравати важливу роль у житті українського суспільства, забезпечуючи зв'язок поколінь і збереження культурної пам'яті.

2.2 Регіональні особливості поховальної обрядовості в Україні

Поховальна обрядовість в Україні, хоча і має спільну основу, характеризується значними регіональними відмінностями, які відображають історичні, культурні та географічні особливості різних частин країни. Ці відмінності проявляються у деталях ритуалів, символіці, термінології та навіть у ставленні до самого процесу поховання [14, с. 111]. Розглянемо особливості поховальної обрядовості в різних регіонах України.

На Поліссі, одному з найбільш архаїчних регіонів України, збереглося багато давніх елементів поховального обряду. Тут особливу увагу приділяли правильному «спорядженню» померлого в останню путь. У труну клали різні предмети, які могли знадобитися покійному в потойбічному світі – їжу, гроші, особисті речі [33, с. 315]. Цікавою особливістю поліського поховального обряду було використання «колодки» – спеціальної дошки, на яку клали тіло померлого перед похованням.

У Карпатському регіоні, який включає Гуцульщину, Бойківщину та Лемківщину, поховальні обряди відрізняються особливою драматичністю та насиченістю ритуальними діями. Тут збереглися так звані «грушки» або «лопатки» – ігри біля померлого, які проводилися в ніч перед похороном [65, с. 12]. Ці ігри, часто досить веселі за характером, мали на меті відволікти увагу від смерті і підкреслити продовження життя.

На Гуцульщині особливе значення надавалося виготовленню труни. Її робили з ялинових дошок, які попередньо «освячували» на Йордан. Труну прикрашали різьбленням та орнаментами, які мали символічне значення [28, с. 123]. Цікавою особливістю гуцульського поховального обряду було використання трембіти – довгої дерев'яної труби, звуки якої супроводжували похоронну процесію.

На Покутті, історико-етнографічному регіоні на південному заході України, поховальний обряд мав свої унікальні риси. Тут особливу увагу приділяли ритуальному омиванню тіла померлого. Воду для омивання брали з річки, причому цю воду несли «проти течії», що мало символізувати повернення

до витоків життя [49, с. 112]. Після омивання воду виливали під дерево, яке не плодоносить, щоб смерть «не поширювалася».

У центральних регіонах України, зокрема на Київщині та Черкащині, поховальний обряд зазнав найбільшого впливу християнства. Тут особливо важливу роль відігравали церковні ритуали – відспівування, панахида. Проте і тут зберігалися деякі дохристиянські елементи, наприклад, звичай класти в труну зілля, освячене на Маковія [47, с. 87].

На Слобожанщині, історичному регіоні на сході України, поховальний обряд характеризувався особливою увагою до поминальних трапез. Тут існував звичай готувати спеціальні поминальні страви, зокрема «канун» – солодку кашу з родзинками [10, с. 126]. Також на Слобожанщині зберігся звичай «проводів» – колективного відвідування кладовища на Проводну неділю після Великодня.

У південних регіонах України, зокрема на Херсонщині та в Криму, поховальний обряд зазнав впливу різних культур – української, російської, кримськотатарської. Тут, наприклад, зберігся звичай кидати в могилу монети – «викуп за землю» [5, с. 117]. У деяких місцевостях існував звичай садити на могилі фруктові дерева, що символізувало продовження життя.

На Буковині, яка тривалий час перебувала під владою Австро-Угорщини, поховальний обряд поєднував українські традиції з елементами західноєвропейської культури. Тут, наприклад, раніше ніж в інших регіонах України, з'явився звичай використовувати вінки з живих квітів. Також на Буковині зберігся звичай «світіння» – запалювання свічок на могилах у певні дні року.

На Закарпатті, яке також довгий час було частиною Австро-Угорщини, поховальний обряд мав свої особливості. Тут, наприклад, зберігся звичай «перев'язування» – коли учасники похорону отримували від родини померлого хустинки або рушники [10, с. 126]. Цей звичай символізував зв'язок між живими і померлими.

На Волині поховальний обряд характеризувався особливою увагою до голосінь. Тут зберігалися складні форми ритуального плачу, які виконувалися не

лише родичами, але й спеціальними плакальницями [11, с. 1334]. Волинські голосіння відрізнялися особливою поетичністю та драматизмом.

У Галичині, яка тривалий час була під владою Польщі, а потім Австро-Угорщини, поховальний обряд поєднував українські традиції з елементами західноєвропейської культури. Тут, наприклад, раніше ніж в інших регіонах України, з'явився звичай встановлювати на могилах кам'яні надгробки з написами [18, с. 125].

На Поділлі особливістю поховального обряду було використання «мар» – спеціальних нош для перенесення тіла померлого. Мари часто прикрашали вишитими рушниками [2, с. 61]. На Поділлі також зберігся звичай «проводів душі» – коли на вікно ставили склянку з водою і вішали рушник, щоб душа померлого могла «вмитися» перед відходом у потойбічний світ.

У Причорномор'ї, регіоні з багатонаціональним населенням, поховальний обряд зазнав впливу різних культур. Тут, наприклад, зберігся звичай кидати в могилу жменю землі з рідного краю, якщо людина померла далеко від дому [23, с. 654–656]. Цей звичай був особливо поширений серед переселенців, які прагнули зберегти зв'язок з рідною землею.

На Запоріжжі, історичному регіоні козацтва, поховальний обряд мав свої особливості. Тут зберігся звичай «проводжати» померлого козака з військовими почестями – пострілами з рушниць [33, с. 317]. Також на Запоріжжі існував звичай насипати на могилі високий курган, що було відголоском давніх степових традицій.

У північних районах Чернігівщини, які межують з Білоруссю, поховальний обряд зберіг багато архаїчних елементів. Тут, наприклад, довго зберігався звичай ставити на могилі «голубець» – дерев'яну конструкцію у формі будиночка, яка символізувала житло для душі померлого [55, с. 165].

На Житомирщині особливістю поховального обряду було використання «мертвої води» – води, якою обмивали покійника. Цій воді приписували магичні властивості і використовували в різних обрядах, зокрема для лікування хвороб

[49, с. 114]. Цей звичай є яскравим прикладом збереження дохристиянських вірувань у народній культурі.

В українських громадах Донбасу, які формувалися в процесі індустріалізації регіону, поховальний обряд поєднував елементи традиційної української культури з міськими звичаями. Тут, наприклад, раніше ніж в інших регіонах України, з'явився звичай використовувати вінки з штучних квітів [47, с. 86].

Регіональні особливості поховальної обрядовості в Україні відображають складну історію формування української нації, взаємодію різних культурних традицій та адаптацію древніх звичаїв до нових соціальних і економічних умов. Незважаючи на регіональні відмінності, поховальний обряд в усіх регіонах України зберігає спільну основу, яка відображає глибинні уявлення українського народу про життя, смерть і потойбічний світ.

Важливо відзначити, що регіональні особливості поховальної обрядовості не є статичними. Вони постійно змінюються під впливом різних факторів – урбанізації, глобалізації, зміни релігійних поглядів тощо [47, с. 85]. Проте, навіть у сучасних умовах, багато елементів традиційного поховального обряду зберігаються, адаптуючись до нових реалій.

Дослідження регіональних особливостей поховальної обрядовості має велике значення для розуміння культурної різноманітності України, збереження нематеріальної культурної спадщини та формування національної ідентичності. Воно допомагає зрозуміти глибинні основи народної культури, прослідкувати історичні зв'язки між різними регіонами України та сусідніми народами.

2.3 Трансформація поховальних традицій протягом XIX – початку XX ст.

Трансформація поховальних традицій в Україні протягом XIX – початку XX століття відбувалася під впливом ряду факторів, включаючи соціально-економічні зміни, урбанізацію, секуляризацію суспільства та культурні впливи з інших країн. Цей період характеризувався поступовим відходом від деяких архаїчних елементів поховального обряду та адаптацією традиційних практик до нових умов життя [28, с. 95].

На початку XIX століття поховальний обряд в Україні все ще зберігав багато архаїчних елементів, які мали коріння в дохристиянських віруваннях. Наприклад, широко практикувалися ритуальні ігри біля померлого, які мали на меті відволікти увагу від смерті та підкреслити продовження життя [10, с. 128]. Однак, вже в першій половині XIX століття під впливом церкви та освіти ці практики почали поступово витіснятися більш «пристойними» формами вшанування померлих.

Важливим фактором трансформації поховальних традицій була урбанізація. З розвитком міст та промисловості все більше людей переселялося з сіл у міста, де традиційні форми поховального обряду були менш практичними. У міських умовах змінювалася сама організація похорону – з'явилися спеціалізовані похоронні бюро, які брали на себе багато функцій, які раніше виконувалися родичами та сусідами померлого [10, с. 127].

У другій половині XIX століття під впливом західноєвропейської культури в Україні почали з'являтися нові елементи поховального обряду. Наприклад, поширився звичай використовувати вінки з живих квітів, встановлювати на могилах кам'яні надгробки з написами [11, с. 1334]. Ці нововведення спочатку були характерні для міської культури, але поступово проникали і в сільську місцевість.

Значний вплив на трансформацію поховальних традицій мали зміни в релігійному житті суспільства. З одного боку, посилення впливу церкви призвело до більшої формалізації церковних ритуалів, пов'язаних з похованням. З іншого боку, процеси секуляризації, особливо помітні на початку XX століття,

призвели до того, що деякі люди почали відмовлятися від релігійних обрядів при похованні [1, с. 137].

Важливим аспектом трансформації поховальних традицій було змінення ставлення до самої смерті. Якщо раніше смерть сприймалася як природна частина життєвого циклу, то в XIX столітті, особливо в міському середовищі, стала формуватися тенденція до «приховування» смерті, намагання зробити похорон менш публічною подією [5, с. 116]. Зміни в матеріальній культурі також вплинули на поховальні традиції. Наприклад, поширення фабричних тканин призвело до змін у поховальному одязі. Якщо раніше померлого часто ховали в традиційному народному вбранні, то тепер все частіше використовувався спеціальний поховальний одяг, часто чорного кольору [2, с. 54].

На початку XX століття під впливом медицини та гігієни змінилося ставлення до деяких традиційних практик. Наприклад, стало менш поширеним тривале тримання тіла померлого в домі, що раніше було обов'язковим елементом поховального обряду [23, с. 654]. Також змінилося ставлення до поминальних трапез, які стали менш тривалими і менш насиченими їжею та алкоголем. Важливим фактором трансформації поховальних традицій були зміни в соціальній структурі суспільства. З розвитком капіталістичних відносин з'явилися нові соціальні групи, які формували свої власні поховальні традиції. Наприклад, серед буржуазії стали популярними пишні похорони, які демонстрували соціальний статус померлого [36, с. 155].

У той же час, серед інтелігенції та революційно налаштованої молоді на початку XX століття з'явилася тенденція до спрощення поховального обряду, відмови від релігійних ритуалів та помпезності [61, с. 16]. Ці тенденції особливо посилювалися після революційних подій 1917 року.

Зміни в поховальних традиціях відбувалися не рівномірно по всій території України. У сільській місцевості, особливо в віддалених регіонах, традиційні форми поховального обряду зберігалися довше. Натомість у містах та промислових регіонах трансформація відбувалася швидше [49, с. 116].

Важливо відзначити, що трансформація поховальних традицій не означала повного зникнення старих форм обряду. Багато елементів традиційного поховального обряду продовжували існувати, адаптуючись до нових умов. Наприклад, звичай голосіння, хоча і став менш поширеним, продовжував існувати в деяких регіонах України до середини ХХ століття [47, с. 85].

Трансформація поховальних традицій в Україні протягом ХІХ – початку ХХ століття відображала загальні процеси модернізації суспільства. Вона супроводжувалася як втратою деяких архаїчних елементів обряду, так і появою нових форм вшанування померлих. Ці зміни відображали глибинні трансформації в світогляді українського народу, його ставленні до життя, смерті та потойбічного світу [47, с. 86].

Отже, дослідження поховальної обрядовості в Україні у ХІХ – на початку ХХ століття дозволяє зробити ряд важливих висновків щодо структури, регіональних особливостей та трансформації цього важливого елементу народної культури.

Перш за все, слід відзначити, що поховальний обряд в українській традиції є складним і багатогранним комплексом ритуальних дій, які відображають народні уявлення про життя, смерть і потойбічний світ. Структура поховального обряду, яка сформувалася протягом століть, включає кілька основних етапів: підготовку до похорону, саме поховання та поминальні обряди. Кожен з цих етапів характеризується специфічними ритуальними діями, які мають глибоке символічне значення.

Важливим висновком є те, що поховальна обрядовість в Україні, хоча і має спільну основу, характеризується значними регіональними відмінностями. Ці відмінності проявляються у деталях ритуалів, символіці, термінології та навіть у ставленні до самого процесу поховання. Регіональні особливості поховальної обрядовості відображають складну історію формування української нації, взаємодію різних культурних традицій та адаптацію древніх звичаїв до різних природних і соціальних умов.

Дослідження показало, що протягом XIX – початку XX століття поховальні традиції в Україні зазнали значної трансформації. Ця трансформація відбувалася під впливом ряду факторів, включаючи соціально-економічні зміни, урбанізацію, секуляризацію суспільства та культурні впливи з інших країн. Важливо відзначити, що ці зміни не були однаковими у всіх регіонах України та у всіх соціальних групах. У сільській місцевості, особливо в віддалених регіонах, традиційні форми поховального обряду зберігалися довше, тоді як у містах та промислових регіонах трансформація відбувалася швидше.

Аналіз трансформації поховальних традицій дозволяє зробити висновок про те, що вона відображала загальні процеси модернізації українського суспільства. З одного боку, спостерігалася тенденція до спрощення та раціоналізації поховального обряду, особливо в міському середовищі. З іншого боку, багато елементів традиційного поховального обряду продовжували існувати, адаптуючись до нових умов.

Важливим висновком є те, що незважаючи на значні зміни, поховальний обряд продовжував відігравати важливу роль у житті українського суспільства. Він залишався важливим механізмом збереження культурної пам'яті, підтримки соціальних зв'язків та вираження колективних емоцій. Навіть в умовах модернізації та урбанізації, поховальний обряд продовжував виконувати важливі соціальні та психологічні функції.

Дослідження також показало, що трансформація поховальних традицій супроводжувалася змінами у ставленні до смерті та потойбічного життя. Якщо в традиційному суспільстві смерть сприймалася як природна частина життєвого циклу, то в XIX – на початку XX століття, особливо в міському середовищі, стала формуватися тенденція до «приховування» смерті, намагання зробити похорон менш публічною подією. Ці зміни відображали більш глибокі трансформації у світогляді українського народу, його ставленні до життя і смерті.

Важливим висновком є те, що поховальна обрядовість в Україні у досліджуваний період являла собою складне переплетення дохристиянських вірувань і християнських традицій. Незважаючи на посилення впливу церкви та

офіційної релігії, багато архаїчних елементів поховального обряду продовжували існувати, часто набуваючи нового значення в контексті християнського світогляду.

Аналіз регіональних особливостей поховальної обрядовості дозволяє зробити висновок про те, що вони є важливим елементом культурної ідентичності різних етнографічних груп українського народу. Збереження цих особливостей, навіть в умовах модернізації суспільства, свідчить про глибоке вкорінення поховальних традицій у народній свідомості та їх важливість для збереження культурної спадщини.

Дослідження також показало, що трансформація поховальних традицій не була лінійним процесом. Поряд із тенденціями до спрощення та раціоналізації обряду, спостерігалися і протилежні тенденції – до збереження і навіть відродження деяких традиційних елементів. Це свідчить про складність і неоднозначність процесів культурної трансформації в українському суспільстві у XIX – на початку XX століття.

Важливим висновком є те, що зміни в поховальній обрядовості відображали більш широкі соціальні та культурні процеси – зміни в соціальній структурі суспільства, розвиток нових форм соціальної організації, трансформацію сімейних відносин тощо. Таким чином, дослідження поховальної обрядовості дозволяє краще зрозуміти загальні процеси соціокультурної трансформації українського суспільства у досліджуваний період.

Нарешті, важливо відзначити, що незважаючи на значні зміни, поховальна обрядовість в Україні у XIX – на початку XX століття зберігала свою основну функцію – забезпечення правильного переходу померлого у потойбічний світ та підтримку живих у процесі переживання втрати. Це свідчить про глибинну стійкість основних елементів поховальної культури та їх важливість для психологічного та соціального благополуччя суспільства.

Таким чином, дослідження поховальної обрядовості в Україні у XIX – на початку XX століття дозволяє зробити висновок про її складність, багатогранність та важливість для розуміння культурних процесів в

українському суспільстві. Воно підкреслює необхідність подальшого вивчення цього аспекту народної культури для збереження культурної спадщини та розуміння глибинних основ української ідентичності.

РОЗДІЛ 3. ПОХОВАЛЬНІ ОБРЯДИ НА ТЕРИТОРІЇ ПОКУТТЯ

Поховальні обряди на території Покуття відзначались особливою різноманітністю та глибоким символічним змістом, що формувався протягом століть. У XIX – на початку XX століття вони являли собою складний комплекс ритуальних дій, спрямованих на забезпечення переходу душі померлого у потойбічний світ [13, с. 649]. Етнографічні дослідження цього періоду дозволяють детально простежити структуру та особливості поховальної обрядовості покутян. Завдяки працям дослідників кінця XIX – початку XX століття, маємо можливість реконструювати цілісну картину поховального обряду в регіоні [47, с. 82].

Підготовка до поховання починалась одразу після констатації смерті людини. В цей момент родичі відкривали вікна та двері в оселі, щоб душа могла вільно залишити дім [28, с. 120]. У приміщенні зупиняли годинник та завішували дзеркала, що символізувало зупинку часу для померлого. Важливим елементом було запалювання свічки, яка мала горіти безперервно до завершення похорону [54, с. 182].

Особлива увага приділялась підготовці тіла померлого до поховання. Обмивання тіла довірялось спеціальним жінкам, які знали всі необхідні молитви та обрядові дії [18, с. 128]. Воду після обмивання виливали в місце, де ніхто не ходить, найчастіше під дерево або в кут подвір'я. Одяг для померлого готували заздалегідь, причому він мав бути новим або найкращим святковим [46, с. 25].

На Покутті існував звичай класти в труну особисті речі померлого. До них належали предмети повсякденного вжитку, які могли знадобитися в потойбічному житті [39, с. 220]. Обов'язково клали гроші для оплати переправи через річку у потойбічному світі. Особливістю регіону було кладення в труну хліба та солі як символів достатку [43, с. 45]. У хаті померлого обов'язково організовувались нічні чування. Протягом двох ночей родичі, сусіди та односельці збирались біля покійного для молитви та спогадів [58, с. 190]. Під час чувань виконувались спеціальні поховальні пісні-голосіння, які мали давнє

ритуальне значення. В цей період заборонялось спати, оскільки вважалось, що душа померлого все ще перебуває поруч [10, с. 26].

Важливу роль у поховальному обряді відігравали різноманітні забобони та перестороги. Вважалось небезпечним переступати через поріг, де стояла труна, або дивитись їй вслід через вікно [26, с. 180]. Існувала заборона на підмітання підлоги до виносу тіла та прання одягу протягом дев'яти днів після смерті. Ці обмеження були пов'язані з віруваннями про можливість нашкодити душі померлого [11, с. 1333].

Особливе значення надавалось виносу тіла з хати. Труну виносили ногами вперед, тричі торкаючись порога [1, с. 132]. По дорозі до кладовища процесія кілька разів зупинялась, що символізувало прощання померлого з рідним селом. На перехрестях доріг священик окроплював труну свяченою водою та читав молитви [46, с. 26].

Поховальна процесія на Покутті мала чітко визначений порядок. Попереду несли хрест та церковні хоругви, за ними йшов священик з причтом [52, с. 190]. Далі несли віко труни, за яким йшли чоловіки з труною. Безпосередньо за труною йшли найближчі родичі, а вже за ними – всі інші учасники похорону [189, с. 160].

У похоронній процесії важливу роль відігравала церковна музика. Дзвони супроводжували процесію від початку до кінця, причому їх звучання мало особливий ритм для похорону [6, с. 17]. В деяких селах Покуття зберігся звичай запрошувати трембітарів, які грали спеціальні похоронні мелодії. Ця традиція була особливо поширена у гірських районах регіону [23, с. 648].

На кладовищі здійснювався останній обряд прощання. Труну опускали в могилу на рушниках або мотузках, які потім віддавали бідним людям [24, с. 95]. Першу жменю землі на труну кидав священик, після чого це робили всі присутні. Могилу намагались засипати до заходу сонця, що мало забезпечити спокій душі померлого [11, с. 1332].

Встановлення хреста на могилі відбувалось за особливими правилами та традиціями. На Покутті побутував звичай ставити дерев'яні хрести, які виготовлялись місцевими майстрами з твердих порід дерева. Хрест освячували

перед встановленням і прикрашали рушником або хусткою. За традицією, хрест мав бути встановлений до заходу сонця в день похорону [52, с. 180].

Після завершення поховання влаштовувався поминальний обід – «комашня». Стіл накривали особливим чином, залишаючи місце і прибор для померлого. Першою стравою обов'язково була кутя, яка символізувала зв'язок між живими та померлими. Під час трапези заборонялось стукати ложками та голосно розмовляти [13, с. 666].

Важливим елементом поховальної обрядовості були поминальні дні. У ці дні родичі обов'язково відвідували могили, приносили їжу та напої. На могилі запалювали свічки та молились за упокій душі. В деяких селах зберігся звичай залишати на могилі хліб та воду для душі померлого [5, с. 117].

Особливе місце в поховальній традиції займали обряди, пов'язані з поминанням померлих дітей. Їхні могили прикрашали по-особливому, часто висаджуючи квіти та встановлюючи маленькі іграшки. На Покутті існував звичай поминати померлих дітей у день святого Миколая. Батьки в цей день роздавали солодощі іншим дітям, вірячи, що це допоможе душі їхньої дитини [29, с. 201].

У перший рік після смерті існував особливий цикл поминальних обрядів. Обов'язковими були поминання на дев'ятий та сороковий дні, а також через рік після смерті. В ці дні родина померлого обов'язково замовляла службу в церкві. На цвинтарі влаштовували панахиду, після якої роздавали милостиню бідним [11, с. 1333].

Цікавою особливістю поховальної традиції Покуття була заборона на певні види робіт у дні поминань. Не можна було прати білизну, копати землю, білити хату. Вважалось, що порушення цих заборон може нашкодити душі померлого у потойбічному світі. Особливо суворо дотримувались цих правил протягом першого року після смерті людини [26, с. 179].

На території Покуття існували спеціальні обряди, пов'язані з поховання неодружених молодих людей. Такий похорон проводився за особливим сценарієм, що включав елементи весільного обряду. Труну прикрашали

весільними атрибутами: вінком, стрічками, барвінком. Дівчата-подруги померлої вбирались як дружки, а хлопці – як весільні бояри [20, с. 620].

Важливу роль у поховальному обряді відігравали професійні плакальниці. Ці жінки знали традиційні голосіння та вміли імпровізувати, створюючи індивідуальні поховальні плачі. Їхні голосіння містили розповідь про життя померлого, його чесноти та добрі справи. Плакальниці також допомагали родині організувати всі необхідні ритуальні дії [18, с. 125]. В регіоні існували особливі правила щодо поховання самогубців та людей, які померли неприродною смертю. Їх ховали окремо від інших померлих, часто за межами кладовища. На таких похоронах не дозволялось співати церковних пісень та проводити повний обряд відспівування. Могили таких людей не позначали хрестами [48, с. 297].

Особлива увага приділялась поховальному одягу. На Покутті існував звичай готувати «смертне» – спеціальний одяг для поховання – заздалегідь. Його зберігали в особливому місці і не використовували для інших цілей. Одяг мав бути обов'язково новим або найкращим святковим. Шити одяг померлому після смерті вважалось поганою прикметою [28, с. 121].

Символіка поховального обряду на Покутті мала глибоке коріння в народних віруваннях. Кожен елемент похоронного ритуалу мав своє особливе значення та трактування. Використання певних предметів та виконання конкретних дій було спрямоване на забезпечення безпечного переходу душі в потойбічний світ. Народні вірування тісно переплітались із християнськими традиціями [26, с. 180].

Важливе місце в поховальній обрядовості займали традиційні молитви та замовляння. Крім церковних молитов, які читав священник, існував цілий комплекс народних молитов, які передавались з покоління в покоління. Ці молитви часто містили елементи давніх вірувань та мали специфічний ритм і мелодику. Їх виконання вважалось обов'язковим для забезпечення спокою душі померлого [20, с. 619].

На території Покуття зберігся звичай використання рослин-оберегів під час похорону. Барвінок, м'ята та інші трави клали в труну разом з померлим. На

вікна та двері чіпляли гілки певних дерев, які мали захисну функцію. Ці рослини, за народними віруваннями, допомагали душі знайти правильний шлях у потойбічному світі [24, с. 95].

Спеціальні обряди виконувались при поверненні з кладовища. Всі учасники похорону обов'язково мили руки, перш ніж зайти до хати. У деяких селах зберігся звичай переступати через вогонь, розкладений перед порогом. Ці очисні ритуали мали захистити живих від впливу смерті [43, с. 46]. Цікавою особливістю регіону було збереження архаїчних елементів у поховальній обрядовості. На Покутті до початку ХХ століття зберігались такі давні звичаї як «проводи душі», спеціальні ігри біля померлого, ритуальні танці під час поминок. Ці елементи свідчать про збереження дохристиянських вірувань у народній традиції [58, с. 190].

Кожна поминальна трапеза мала свою специфічну структуру та набір обов'язкових страв, що відображало глибинні світоглядні уявлення народу [62, с. 205]. Поминальна трапеза мала чітко визначену структуру та порядок подачі страв. Першою подавали коливо – варену пшеницю з медом, що символізувало безсмертя душі. За нею йшли гарячі страви, обов'язково парна кількість. Завершувалась трапеза солодкими стравами та узваром [13, с. 646].

Особливе значення надавалось поминальним суботам протягом року. В ці дні родини обов'язково відвідували могили, прибирали їх, замовляли служби в церкві. Вважалось, що в поминальні суботи душі померлих особливо потребують молитви та уваги від живих. Цей звичай зберігся на Покутті до наших днів [5, с. 117].

На похороні існували спеціальні правила поведінки для різних категорій учасників. Вдови та вдівці мали дотримуватись особливих обмежень у одязі та поведінці. Діти померлого виконували певні ритуальні дії, які символізували прощання з батьками. Хресні батьки також мали особливі обов'язки під час похорону [18, с. 127].

Значну роль у поховальному обряді відігравали предмети-обереги. На Покутті було прийнято класти в труну різні захисні амулети: освячені хрестики,

медальйони, ладанки. Ці предмети мали захищати померлого в потойбічному світі та допомагати його душі [35, с. 115]. В регіоні існували спеціальні обряди для захисту від так званих «нечистих» покійників. До цієї категорії відносили людей, які померли передчасно або неприродною смертю. Їхні могили позначали особливим чином і виконували додаткові захисні ритуали. Вважалося, що такі померлі можуть становити небезпеку для живих [41, с. 23].

Підсумовуючи основні особливості поховальної обрядовості Покуття, варто відзначити її комплексний характер та глибоку символічність. Регіональна специфіка проявлялась у використанні особливих ритуальних предметів, специфічному порядку проведення обрядів та збереженні архаїчних елементів поховальної культури. Важливою рисою була тісна взаємодія християнських та дохристиянських традицій, що створювало унікальний синкретичний характер поховальної обрядовості регіону.

Порівняльний аналіз з традиціями сусідніх регіонів виявляє як спільні риси, так і суттєві відмінності. На відміну від Гуцульщини, де поховальні обряди мали більш архаїчний характер, на Покутті спостерігалось активніше проникнення християнських елементів. Водночас, порівняно з Поділлям, покутські традиції зберегли більше дохристиянських рис. Особливо це помітно у використанні трембіт під час похорону та специфічних поминальних обрядах.

Протягом досліджуваного періоду поховальна обрядовість Покуття зазнала певних трансформацій. Найбільш помітні зміни відбулися у матеріальному оформленні похорону – з'явилися нові типи трун, змінився характер поховального одягу, модифікувались способи оздоблення могил. При цьому ключові елементи ритуальної складової залишались відносно стабільними, демонструючи стійкість традиційної культури.

Значення поховальних традицій Покуття для збереження культурної спадщини важко переоцінити. Вони виступають важливим джерелом інформації про світогляд, вірування та соціальні відносини місцевого населення. Особливу цінність становлять збережені архаїчні елементи обрядовості, які дозволяють

простежити еволюцію народних вірувань та їх взаємодію з християнською традицією.

Вплив модернізації на поховальні традиції регіону проявлявся поступово. Наприкінці XIX століття почали з'являтися нові елементи в оформленні поховань – фабричні тканини, промислові вінки, друковані надгробні написи. Змінювався і соціальний аспект похорону – зменшувалась роль громади в організації поховання, з'являлись спеціалізовані служби. Проте ритуальна складова демонструвала значну стійкість до змін.

Дослідження поховальних обрядів на території Покуття у XIX – на початку XX століття дозволяє зробити ряд важливих висновків щодо характеру та особливостей цього важливого елементу традиційної культури. Поховальна обрядовість регіону становила складний комплекс ритуальних дій, що поєднував християнські та дохристиянські елементи. Аналіз джерел свідчить про збереження багатьох архаїчних рис, які надавали покутським похоронним традиціям унікального характеру.

Структура поховального обряду на Покутті відзначалась чіткою послідовністю та символічною наповненістю кожного етапу. Особлива увага приділялась підготовчим діям, які мали забезпечити правильний перехід душі в потойбічний світ. Важливим елементом була система заборон та пересторог, що регламентували поведінку учасників похорону та родичів померлого протягом поминального періоду.

Характерною особливістю регіону було збереження розвиненої системи голосінь та поховальних плачів. Професійні плакальниці відігравали важливу роль у проведенні похорону, створюючи індивідуалізовані голосіння, які відображали життєвий шлях померлого. Ця традиція свідчить про збереження архаїчних форм народної творчості та їх важливе соціальне значення.

Поминальна обрядовість Покуття характеризувалась складною структурою та чітко визначеним календарем поминальних днів. Особливе значення надавалось поминкам на дев'ятий та сороковий дні, а також річним поминанням. Система поминальних обрядів забезпечувала підтримання зв'язку

між світом живих та померлих, що було важливим елементом народного світогляду.

Матеріальна культура поховального обряду включала широкий спектр ритуальних предметів та атрибутів. Особлива увага приділялась виготовленню та оздобленню труни, підготовці поховального одягу, використанню оберегів та символічних предметів. Ця складова обряду зазнала найбільших змін під впливом модернізації наприкінці XIX століття.

Важливим аспектом поховальної традиції було існування особливих правил для різних категорій померлих. Специфічні обряди виконувались при похованні неодружених молодих людей, дітей, самогубців. Ця диференціація відображала складну систему народних вірувань та уявлень про потойбічний світ.

Музичний супровід похорону на Покутті відзначався багатством та різноманітністю форм. Використання церковного співу поєднувалось із традиційними голосіннями та грою на трембіті. Ця особливість вирізняла регіон серед сусідніх територій та свідчила про високий рівень розвитку музичної культури.

Дослідження показало важливу роль громади у проведенні похоронних обрядів. Колективна участь у похороні та поминках, взаємодопомога у підготовці та проведенні обряду були важливими елементами соціальної організації традиційного суспільства Покуття.

Аналіз змін у поховальній обрядовості протягом досліджуваного періоду виявив поступову трансформацію окремих елементів при збереженні основної структури обряду. Найбільших змін зазнали матеріальні аспекти похорону, тоді як ритуальна складова демонструвала значну стійкість.

Порівняння з традиціями сусідніх регіонів дозволило виявити специфічні риси покутської поховальної обрядовості. Особливості проявлялись у використанні певних ритуальних предметів, порядку проведення обрядів, системі вірувань та забобонів.

Значення поховальної обрядовості для збереження культурної спадщини регіону полягає у фіксації важливих елементів традиційного світогляду та соціальних відносин. Похоронні традиції виступають важливим джерелом для розуміння народної культури та її еволюції.

Вплив християнства на поховальну обрядовість Покуття проявлявся у складному переплетенні церковних та народних традицій. Церковні обряди органічно поєднувались із народними віруваннями, створюючи унікальний синкретичний комплекс.

Дослідження виявило важливу роль символіки та магічних дій у поховальному обряді. Кожен елемент ритуалу мав глибоке символічне значення, пов'язане з народними уявленнями про смерть та потойбічний світ. Аналіз джерел дозволив простежити вплив соціально-економічних змін на трансформацію поховальної обрядовості. Модернізація суспільства наприкінці XIX століття призвела до появи нових елементів у матеріальному оформленні похорону, проте основна структура обряду залишалась незмінною.

Аналіз гендерних аспектів поховальної обрядовості виявив чіткий розподіл ритуальних функцій між чоловіками та жінками. Жінки відповідали за підготовку тіла, голосіння та приготування ритуальних страв, тоді як чоловіки виконували фізично важкі роботи та відповідали за організаційні питання. Така диференціація відображала загальну структуру традиційного суспільства та сприяла збереженню соціального порядку.

Дослідження календарної прив'язки поховальних та поминальних обрядів показало їх тісний зв'язок із річним циклом християнських свят. Особливе значення надавалось поминанням у період великих релігійних свят, що свідчить про глибоку інтеграцію народних традицій з церковним календарем. Ця система забезпечувала регулярність поминальних практик та підтримувала зв'язок між поколіннями.

Аналіз текстів голосінь та поховальних пісень виявив їх важливу роль у збереженні історичної пам'яті громади. Через ці фольклорні форми передавалась інформація про родинні зв'язки, значущі події життя померлого та моральні

цінності спільноти. Голосіння виконували не лише ритуальну, але й важливу соціально-комунікативну функцію.

Вивчення економічних аспектів поховальної обрядовості показало значні витрати родини на організацію похорону та поминок. Це часто призводило до економічного напруження, особливо у бідніших родинах, але вважалось необхідним для забезпечення гідного переходу душі в потойбічний світ та підтримання соціального статусу родини. Громада часто надавала матеріальну підтримку нужденним для проведення належного похорону.

Порівняльно-історичний аналіз джерел дозволив простежити еволюцію ставлення до смерті та поховальних практик протягом досліджуваного періоду. Спостерігалась поступова раціоналізація окремих елементів обряду при збереженні його глибокого сакрального значення. Це свідчить про адаптивність традиційної культури до соціальних змін при збереженні ключових світоглядних основ.

Вивчення географічних особливостей поховальної обрядовості виявило певні відмінності між різними частинами Покуття. Гірські райони зберігали більше архаїчних елементів, тоді як у рівнинних територіях швидше відбувалась модернізація обрядових практик. Ці відмінності були пов'язані з різною інтенсивністю соціально-економічних змін та рівнем збереження традиційного способу життя.

Загалом, проведене дослідження поховальної обрядовості Покуття дозволило не лише реконструювати важливий елемент традиційної культури регіону, але й простежити складні процеси взаємодії різних культурних традицій, адаптації обрядових практик до соціальних змін та збереження культурної спадщини. Виявлені особливості свідчать про унікальний характер покутських поховальних традицій та їх важливе значення для розуміння історії та культури регіону.

РОЗДІЛ 4. ПОХОВАЛЬНІ ОБРЯДИ НА ТЕРИТОРІЇ ГУЦУЛЬЩИНИ

Гуцульські вірування про смерть і загробний світ сформувалися на основі давніх дохристиянських уявлень, які впродовж століть були переплетені з християнською традицією. Для гуцулів смерть ніколи не вважалася завершенням життя, а лише його переходом в інший стан. Вважалося, що душа людини після смерті відправляється у потойбічний світ, який є частиною великого космічного порядку. В народі вірили, що душа померлого протягом деякого часу ще залишається поруч із живими і може впливати на них, тому дії живих були спрямовані на забезпечення її спокою та уникнення можливих негативних наслідків [20, с. 615].

Однією з важливих складових вірувань гуцулів була думка про те, що кожна людина має певну долю, яка визначається ще до народження, і смерть настає лише тоді, коли ця доля вичерпана. Віра в долю та провидіння відображалася у численних прислів'ях та приказках, зокрема таких, як «Від долі не втечеш». З іншого боку, смерть сприймалася як неминуча частина життєвого циклу, що підтверджувало необхідність правильного підготовки до неї, яке включало як духовні, так і матеріальні аспекти [7, с. 981].

Важливою складовою гуцульських вірувань було й уявлення про важливість виконання належних обрядів і ритуалів. Якщо людина не отримала належного похорону, вважалося, що її душа може не знайти спокою і блукати між світами. Також вірили, що померлий може повернутися у вигляді привида або ж духа, що приносить нещастя. Щоб уникнути цього, кожен поховальний обряд був строго регламентований і дотримання його етапів було критично важливим для духовного добробуту всієї родини [12, с. 237].

Ідея про зв'язок між померлими і живими також знаходила відображення у численних обрядових діях та символах. Присутність померлого серед живих символізувалася через традицію поминання, коли на столі залишали їжу для душі померлого. Окремі вірування також стосувалися періоду після смерті, коли душа покійного ще може перебувати серед живих, і її належало проводити до нового світу через молитви і ритуальні дії [63, с. 128].

Цікаво, що у гуцулів було багато різних способів захисту від так званих «неспокійних» душ або духів, які могли зашкодити живим. Такі обереги, як часник, свячена вода або хрест, відігравали важливу роль у ритуалах. Це відображає віру в те, що існує певна межа між світами, яка, однак, може бути порушена, якщо не дотримуватися відповідних обрядових правил [24, с. 94].

Релігійні та міфологічні уявлення про потойбічний світ та душі тісно переплелися з реаліями гуцульського життя. Смерть сприймалася не як страхіття, а як частина природного циклу, яка глибоко пов'язана з родинними і суспільними відносинами. Обрядова складова цих вірувань формувала стійкі традиції, які передавалися з покоління в покоління, зберігаючи духовний зв'язок між померлими й живими.

Процес підготовки до поховання гуцулів був детально регламентований та включав низку символічних дій, спрямованих на забезпечення належного прощання з померлим. Після смерті близької людини починалася серія обрядів, що символізували перехід померлого до іншого світу. Одним із перших етапів було миття тіла, яке виконували за допомогою чистої води або спеціальних трав'яних настоїв, що мало очищувальну функцію як для померлого, так і для його душі [20, с. 620]. Це вважалося необхідним, щоб забезпечити чистоту тіла і духа, які відправлялися у загробний світ.

Далі йшло обрядове «вдягання» померлого в одяг, що мав певний символізм. Зазвичай це був новий одяг або святковий, у якому людина не ходила за життя, що символізувало початок нового шляху. Окремі елементи одягу мали захисний характер, зокрема це могли бути хрестики або спеціальні обереги, які повинні були охороняти душу покійного від злих духів [12, с. 243]. Традиційно жінок вдягали в білий одяг, що символізувало чистоту, а чоловіків – у святковий одяг або національні костюми, що підкреслювало зв'язок з рідною землею і культурою.

Окрім підготовки тіла до поховання, важливу роль відіграла і підготовка оселі, в якій відбувалося прощання з покійним. Особлива увага приділялася очищенню простору, що мало забезпечити мир та спокій для душі. В оселі

зачиняли всі двері та вікна, щоб душа померлого не залишила межі дому передчасно. Цей обряд мав на меті захист живих від можливих неприємностей, пов'язаних із неспокоєм душі [54, с. 180].

Після цього відбувався важливий ритуал прощання з покійним, що передбачав участь усіх близьких родичів і знайомих. Відвідувачі приносили з собою подарунки, зокрема хліб або інші продукти, які символізували підтримку родини в тяжкий час. Також проводилися спеціальні молитви, які допомагали душі покійного знайти спокій у потойбічному світі. Молитви могли супроводжуватися співами, що мали як релігійний, так і народний характер [1, с. 135].

Важливою частиною процесу підготовки до поховання було проведення спеціальних обрядів, що мали на меті полегшити перехід душі до іншого світу. Так, гуцули проводили обряди «запалення свічки», яка повинна була освітлювати шлях душі до потойбічного світу. Це символізувало те, що душа не загубиться на шляху до вічності і знайде мир [14, с. 109].

Підготовка до поховання завершувалася запрошенням священика, який мав провести відповідний церковний обряд. Це був важливий момент, оскільки саме церковне благословення було ключовим елементом похоронної обрядовості, що забезпечувало духовний спокій і померлого, і його рідних. Церковні обряди також підкреслювали християнську основу світогляду гуцулів, яка співіснувала з народними віруваннями.

Сам процес поховання на Гуцульщині був складним обрядовим дійством, яке включало багато різних етапів і символічних дій. Поховальна процесія починалася з прощання з тілом в оселі, де зібралися рідні та близькі. Окрім слів прощання, важливою частиною цього етапу були обрядові співи, що мали як релігійний, так і народний характер. Такі пісні, відомі як «поховальні пісні» або «плачі», допомагали висловити скорботу рідних, водночас вказуючи на важливість підготовки душі до переходу в інший світ. Обрядові співи відображали не лише скорботу за померлим, а й надію на його мирне існування в потойбічному світі [63, с. 147].

Після завершення прощання процесія вирушала до кладовища. На шляху до місця поховання дотримувалися багатьох традиційних ритуалів. Одна з них полягала в тому, що на певних місцях зупинялися для коротких молитов. Важливо було зробити кілька зупинок, щоб «відпочила» душа померлого. Похоронні процесії зазвичай супроводжувалися носіями свічок, що символізували світло, яке допомагало душі знайти шлях до потойбічного світу [19, с. 70].

Обряд закопування тіла в могилу був одним із найважливіших моментів поховання. Гуцули вірили, що правильне поховання гарантує душі спокій і захист від злих сил. Окрім цього, у могилу могли класти особисті речі померлого, які символічно забезпечували його зв'язок із земним світом і рідними. Важливо було, щоб кожен з учасників церемонії кинув жменьку землі в могилу, як символ прощання з померлим [7, с. 981].

Після поховання рідні та близькі поверталися додому, де відбувалася трапеза на честь померлого. Вона мала символічне значення і слугувала не лише як спосіб згадати покійного, а й як обряд, що допомагав забезпечити його спокій у потойбічному світі. Під час трапези дотримувалися особливих правил: залишали місце для померлого та ставили на стіл хліб і воду, що символізувало його присутність серед живих [54, с. 187].

Поминальні обряди не закінчувалися на дні похорону. Традиційно на третій, дев'ятий, сороковий день після смерті проводилися спеціальні обряди для того, щоб допомогти душі перейти в інший світ і знайти там спокій. Гуцули вірили, що протягом цього часу душа покійного може перебувати між світами, тому важливо було продовжувати молитви і трапези. Найбільш важливими були обряди на сороковий день і на річницю смерті, коли вважалося, що душа остаточно полишає світ живих [12, с. 233].

Ці обряди, як і під час поховання, супроводжувалися символічними діями, такими як запалювання свічок і співання обрядових пісень. Зокрема, гуцульські поминальні пісні відображали не лише скорботу, а й надію на благословення для

душі покійного. Під час цих обрядів рідні просили прощення за можливі провини перед покійним і молилися за його мир у загробному світі [1, с. 132].

Завершальний етап поминальних обрядів часто припадав на річницю смерті, коли родичі збиралися для молитви та трапези, згадуючи життя покійного. Це мало важливе значення для відчуття духовного зв'язку з померлим і підтримки родинної єдності. Гуцульські поминальні обряди підкреслювали важливість не тільки прощання з померлим, а й подальшої турботи про його душу після смерті [63, с. 133].

Історичні дослідження поховальних обрядів Гуцульщини ХІХ століття базуються на численних етнографічних записах, зроблених такими дослідниками як Володимир Шухевич, Раймунд Кайндль та Іван Франко. У своїх працях вони детально описували не лише зовнішню атрибутику поховального обряду, але й намагалися зрозуміти його глибинний сенс та зв'язок із давніми віруваннями. Особливу увагу приділяли регіональним відмінностям обрядів у різних частинах Гуцульщини. Завдяки їхнім дослідженням ми маємо можливість простежити еволюцію поховальних традицій протягом століть [27, с. 164].

На території Галицької Гуцульщини, зокрема в селах Космач, Брустури та Яворів, існували особливі традиції підготовки померлого до поховання. Тут обов'язково запрошували спеціальних жінок-плакальниць, які повинні були голосити протягом усього часу, поки тіло знаходилося в хаті. Цікаво, що в кожному селі існували свої особливі голосіння, які передавалися з покоління в покоління. Голосільниці часто імпровізували, вплітаючи в традиційні тексти деталі з життя померлого [6, с. 17].

Буковинська Гуцульщина відрізнялася особливим ставленням до поховального одягу померлого. В селах Путила, Селятин та Усть-Путила існував звичай готувати «смертну сорочку» заздалегідь, часто ще за життя людини. Така сорочка обов'язково шилася вручну і прикрашалася особливими візерунками, які мали оберегове значення. При цьому використовувалися лише натуральні матеріали, найчастіше конопляне полотно [11, с. 1333].

Закарпатська частина Гуцульщини, особливо села Ясіня, Богдан та Рахів, зберегла унікальні елементи поховального обряду, пов'язані з використанням дерев'яних атрибутів. Тут існувала традиція виготовлення спеціальних дерев'яних хрестів з різьбленням, які встановлювалися на могилі. Майстри-різьбярі створювали справжні витвори мистецтва, вкриваючи хрести складними символічними орнаментами. Кожен елемент різьблення мав своє значення [13, с. 645].

В селі Жаб'є (сучасна Верховина) на початку ХХ століття етнограф Антін Онищук зафіксував особливий обряд «проводів душі». На вікно ставили склянку води та клали спеціальний рушник, по якому душа мала спуститися. Цей звичай зберігався до 1930-х років і мав чіткі регламентовані етапи. Особливістю було те, що рушник потім віддавали найбіднішому члену громади [22, с. 273].

У високогірних селах Гуцульщини, таких як Криворівня та Замагора, існували специфічні заборони та перестороги, пов'язані з похованням. Вважалося особливо небезпечним ховати померлих під час грози або коли на небі з'являлася веселка. Місцеві мешканці вірили, що такі природні явища можуть «забрати» душу померлого. Подібні вірування часто визначали час проведення похорону [28, с. 121].

Цікавим явищем була відмінність у поховальних традиціях заможних і бідних гуцулів. У багатих господарів існував звичай класти в труну цінні речі – прикраси, гроші, особисті предмети. В селах Верховинського району зафіксовані випадки, коли разом з померлим газдою ховали його улюблену люльку та тютюн. Цей звичай зберігався до початку ХХ століття [30, с. 83].

Особливе місце в поховальній обрядовості займали традиції, пов'язані з померлими дітьми. У селах Косівського району існував звичай одягати померлих дітей як наречених - у вінки та весільний одяг. Це пояснювалося віруванням, що діти, які померли нехрещеними або малими, стають янголами. Такі поховання супроводжувалися особливими піснями-колисковими [33, с. 345].

На території Рахівського району зберігся унікальний звичай «годування душі». Протягом сорока днів після смерті щовечора на підвіконня ставили їжу та

воду. Вірили, що душа приходить вночі, щоб підкріпитися перед далекою дорогою. В деяких селах цей звичай доповнювався запалюванням особливої свічки, зробленої з бджолиного воску [36, с. 155].

У гірських селах Надвірнянщини існував звичай «відспівування на роздоріжжі». Під час руху похоронної процесії обов'язково зупинялися на перехрестях доріг, де священник читав молитви. Вважалося, що саме на роздоріжжях збираються душі померлих родичів, які приходять зустріти нового небіжчика. Цей звичай зберігся до середини ХХ століття [37, с. 247].

У селах Путильського району існувала особлива традиція виготовлення поховальних свічок. Їх робили виключно з чистого бджолиного воску, зібраного навесні. Процес виготовлення супроводжувався спеціальними молитвами та замовляннями. Такі свічки зберігалися в кожній родині і передавалися у спадок як важливий ритуальний предмет [35, с. 89].

На Верховинщині, особливо в селах Ільці та Красноїлля, зберігся давній звичай «колядування померлим». Під час різдвяних свят окремі групи колядників обходили могили родичів, виконуючи спеціальні заупокійні коляди. Цей обряд вважався важливим для підтримання зв'язку між світом живих і померлих. Тексти таких коляд значно відрізнялися від звичайних різдвяних пісень [42, с. 219].

Особливу увагу в гуцульських похоронних обрядах приділяли поховальному одягу священників та церковнослужителів. В селах Косівського району існував звичай ховати священників у повному літургійному облаченні. До труни обов'язково клали церковні книги та особистий хрест померлого. Такі поховання супроводжувалися особливо урочистими церемоніями [45, с. 38].

У високогірних селах Рахівщини зберігся унікальний звичай «прощання з полониною». Якщо людина померла влітку, під час полонинського сезону, частину її особистих речей відносили на полонину і залишали там до осені. Вважалося, що душа повинна попрощатися з усіма місцями, де людина працювала за життя. Цей звичай зберігався до середини ХХ століття [47, с. 87].

В селах Буковинської Гуцульщини існував особливий обряд «закликання дощу» під час посухи, пов'язаний з могилами потопельників. Місцеві мешканці вірили, що поливання таких могил може викликати дощ. При цьому виконувалися спеціальні замовляння та молитви. Цей синкретичний обряд поєднував християнські та язичницькі елементи [49, с. 109].

На території Галицької Гуцульщини, зокрема в селах Яблуниця та Ворохта, зберігся звичай «проводів душі на полонину». Якщо людина померла взимку, навесні, коли відкривався доступ до полонин, родичі влаштовували спеціальний поминальний обряд. На найближчій до села полонині запалювали ватру і проводили всю ніч у молитвах та спогадах [51, с. 30].

Цікавим аспектом поховальної обрядовості було ставлення до померлих під час епідемій. В селах Надвірнянського району зафіксовані особливі правила поховання жертв холери та тифу. Такі могили позначали спеціальними знаками і регулярно окроплювали свяченою водою. Вважалося, що це допомагає запобігти поширенню хвороби [58, с. 188].

У селах Косівщини існував звичай «викликання дощу» через поминання померлих від засухи. Родичі таких померлих організовували спеціальні поминальні служби, під час яких виконувалися особливі молитви про дощ. Цікаво, що такі обряди часто проводилися біля джерел або криниць. Подібні вірування зберігалися до початку ХХ століття [57, с. 54].

В гірських селах Рахівського району зберігся особливий звичай поховання мисливців. До труни обов'язково клали елементи мисливського спорядження - порох, кремій, іноді навіть рушницю. Вважалося, що душа мисливця повинна мати можливість полювати і в потойбічному світі. Такі поховання супроводжувалися особливими голосіннями [59, с. 167].

На Буковинській Гуцульщині існував звичай «повернення боргів» померлому. Протягом сорока днів після смерті родичі намагалися роздати всі борги покійного і отримати борги, які йому заборгували інші. Вважалося, що несплачені борги можуть тримати душу померлого на землі. Цей звичай суворо дотримувався до середини ХХ століття [66, с. 234].

На території Верховинського району, особливо в селах Зелене та Дземброня, зберігся унікальний звичай «відспівування на водах». При перетині похоронною процесією річок чи потоків обов'язково зупинялися для спеціальних молитов. Вірили, що вода може передати звістку про смерть усім родичам померлого. Цей звичай мав особливе значення для віддалених гірських сіл [63, с. 145].

У селах Путильщини існувала традиція виготовлення особливих поховальних рушників. Їх ткали з використанням специфічних узорів, які мали захисну символіку. Кольорова гама таких рушників була строго регламентована - переважали білий, чорний та червоний кольори. Процес виготовлення супроводжувався спеціальними молитвами та замовляннями [65, с. 178].

На Гуцульщині зберігся цікавий звичай «передавання ремесла» після смерті майстра. Інструменти померлого ремісника (наприклад, гончара чи столяра) передавалися учню лише після виконання спеціального обряду. Вважалося, що без цього обряду інструменти могли принести нещастя новому власнику. Передача відбувалася на сороковий день після смерті майстра [67, с. 234].

В селах Надвірнянщини існував особливий обряд поховання музикантів. До труни клали їхні музичні інструменти або їх символічні замітники. Вірили, що в потойбічному світі музикант повинен продовжувати свою справу. Поховання супроводжувалося виконанням спеціальних мелодій на трембіті [51, с. 28].

Цікавою особливістю поховальних обрядів Галицької Гуцульщини було ставлення до померлих під час великих релігійних свят. В період від Різдва до Йордану заборонялося проводити похорони без особливої потреби. Вважалося, що душа померлого в цей час може заблукати між світами. Такі обмеження суворо дотримувалися до початку ХХ століття [54, с. 220].

На території Буковинської Гуцульщини зберігся звичай «проводів душі через гори». Якщо людина померла далеко від дому, родичі проводили спеціальний обряд, під час якого «показували» душі шлях додому через гірські

перевали. На кожному перевалі запалювали свічки і залишали їжу. Цей обряд міг тривати кілька днів [63, с. 167].

В гірських селах Рахівщини існував особливий звичай поховання пастухів. Якщо смерть наставала на полонині, тіло спускали в село особливим шляхом, зупиняючись на кожній колибі. В кожному місці зупинки проводили короткі молитви та залишали пожертви. Такі поховання супроводжувалися грою на трембіті [57, с. 44].

Особливе місце в поховальній обрядовості займали традиції, пов'язані з померлими від блискавки. В селах Верховинського району таких людей ховали окремо від інших, часто на узліссі або біля громовиці. Вважалося, що їхні душі мають особливий зв'язок з природними силами. Могили таких людей позначали спеціальними знаками [5, с. 115].

На Косівщині зберігся унікальний звичай «прощання з газдівством». Після смерті господаря всі тварини в господарстві повинні були «попрощатися» з померлим. Для цього їх проводили повз труну, промовляючи спеціальні замовляння. Вірили, що це допоможе господарству не занепасти після смерті газди [58, с. 198].

У високогірних селах існував особливий обряд поховання знахарів та мольфарів. Їхні могили розташовували на певній відстані від інших, часто на межі цвинтаря. До труни клали особливі атрибути їхнього ремесла - трави, замовлені предмети, спеціальні книги. Такі поховання супроводжувалися складними ритуалами [65, с. 289].

Цікавим аспектом поховальної обрядовості було ставлення до померлих під час сонячного чи місячного затемнення. В таких випадках застосовувалися особливі захисні обряди, включаючи додаткові молитви та обкурювання могили. Вважалося, що затемнення може вплинути на шлях душі до потойбічного світу. Такі вірування зберігалися до середини ХХ століття [62, с. 195].

У селах Путильського району існував звичай «передання знань» від померлого знахаря до його наступника. Цей процес мав відбутися до заходу сонця в день смерті знахаря. Передавалися не лише знання, але й особливі

предмети та замовляння. Порушення цього звичаю вважалося небезпечним для всієї громади [59, с. 153].

Важливим елементом поховальної обрядовості були традиції, пов'язані з поминанням померлих у час осіннього та весняного рівнодення. В ці дні проводилися спеціальні служби та обряди на цвинтарях. Вважалося, що в період рівнодення межа між світом живих і мертвих стає особливо тонкою. Такі вірування зберегли елементи дохристиянських культур [56, с. 185].

Отже, поховальна процесія на Гуцульщині мала глибоке символічне значення і сприймалася як важливий етап прощання з померлим. Процесію зазвичай очолював священик, який читав молитви, а рідні та близькі йшли слідом за тілом, несучи свічки та квіти. Саме це дійство підкреслювало важливість колективного прощання і підтримки родини в момент втрати. Ті, хто супроводжував похорон, несли з собою не тільки біль, але й надію на зустріч душі померлого з Богом, адже вірили, що молитви й ритуали допоможуть полегшити його шлях у потойбіччя.

На кладовищі процесія продовжувалася підготовкою до поховання тіла. Гуцули надавали велику увагу символіці самого місця поховання – могила зазвичай розташовувалася на високих місцях, які вважалися ближчими до неба і Бога. Це відповідало традиційному уявленню про те, що душа має піднятися вгору, залишаючи земний світ позаду. Після того як труну опускали в могилу, її накривали землею, а зверху клали хрест, що служив захистом від злих сил.

Поминальні обряди після поховання мали не менше значення, ніж саме прощання. Вони включали кілька етапів, які виконувалися в різні дні: на третій, дев'ятий, сороковий день та через рік після смерті. Ці обряди були спрямовані на те, щоб допомогти душі остаточно перейти до світу мертвих. Поминання супроводжувалося молитвами і спеціальними трапезами, де залишали місце для душі померлого. Такі дії мали на меті символічно підтримати зв'язок з тим, хто відійшов.

З особливим трепетом ставилися до періоду сорока днів після смерті, оскільки вважалося, що саме тоді душа остаточно покидає світ живих і вирушає

до вічності. Цей момент супроводжувався численними ритуалами, що мали на меті остаточне прощання і спокій як для покійного, так і для його близьких. Спільна молитва, трапеза, а також спогади про померлого слугували виявом поваги та любові до нього.

Кульмінацією поминальної обрядовості був річний поминальний обряд, коли родина та близькі знову збиралися для того, щоб згадати померлого і помолитися за його душу. Це мало не лише релігійне, але й соціальне значення, оскільки укріплювало зв'язок між родичами та надавало можливість спільно подолати горе. Таким чином, річне поминання служило своєрідним етапом завершення процесу прощання з покійним.

Важливо зазначити, що поминальні обряди на Гуцульщині часто включали елементи язичницьких вірувань. Наприклад, трапези, які проводилися під час поминальних днів, нерідко сприймалися як своєрідна взаємодія зі світом мертвих. На стіл залишали їжу для душі померлого, вірили, що він може приходити вночі і споживати її. Це підкреслювало особливий зв'язок між живими і померлими, а також важливість спільноти в таких обрядах.

Загалом, гуцульські поховальні і поминальні обряди були складним і багатошаровим дійством, що включало як християнські традиції, так і давні міфологічні уявлення. Кожен ритуал, символ чи дія мали на меті забезпечити гармонійний перехід душі до загробного світу, зберігаючи при цьому духовний та емоційний зв'язок між поколіннями.

РОЗДІЛ 5. ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ КУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ПРИКЛАДІ ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ПРО УКРАЇНСЬКУ ПОХОВАЛЬНУ ОБРЯДОВІСТЬ

Вивчення поховальної обрядовості відіграє важливу роль у формуванні культурної компетентності учнів, сприяючи глибшому розумінню української культури та традицій. Культурна компетентність, за визначенням сучасних педагогів, це здатність розуміти, цінувати та ефективно взаємодіяти з представниками різних культур [68, с. 13–18]. У контексті вивчення поховальної обрядовості, це означає не лише знання про конкретні ритуали, але й розуміння їх глибинного значення та ролі в житті суспільства.

Формування культурної компетентності учнів є одним із ключових завдань сучасної української освіти, особливо в контексті вивчення історичної та культурної спадщини нашого народу. Дослідження поховальної обрядовості як важливого елементу традиційної культури дозволяє глибше зрозуміти світогляд, вірування та цінності наших предків. Вивчення траурних ритуалів та звичаїв на Покутті та Гуцульщині у ХІХ – на початку ХХ століття надає унікальну можливість для формування у школярів розуміння регіональних особливостей української культури. Інтеграція цих знань у навчальний процес сприяє розвитку національної самосвідомості та поваги до культурних традицій.

Аналіз сучасних навчальних програм з історії України та української культури демонструє певні прогалини у висвітленні народних звичаїв та обрядів ХІХ – початку ХХ століття. В підручнику «Історія України» для 9 класу (автор Левітас, Ф. Л.) містяться лише загальні відомості про побут українців зазначеного періоду [37]. Культурні особливості окремих етнографічних регіонів, зокрема Покуття та Гуцульщини, висвітлені недостатньо детально. Традиційна обрядовість, включаючи поховальну, часто залишається поза увагою авторів підручників.

У діючій програмі з історії України для 9 класу тема «Культура України в першій половині ХІХ ст.» [71] передбачає вивчення народної культури та побуту, проте без акценту на регіональних особливостях та специфіці обрядовості.

Навчальний матеріал здебільшого зосереджений на загальних аспектах розвитку освіти, науки та мистецтва. Дослідження показує необхідність розширення змістового наповнення програми інформацією про традиційні обряди та звичаї різних етнографічних регіонів України.

Дослідження поховальних обрядів дозволяє учням зрозуміти, як наші предки сприймали життя і смерть, що є ключовим для формування цілісного світогляду. Через призму поховальних традицій можна побачити систему цінностей, вірувань та соціальних норм, характерних для певної спільноти [52, с. 190]. Вивчення регіональних особливостей поховальної обрядовості, зокрема на Покутті та Гуцульщині, сприяє розвитку в учнів розуміння культурного різноманіття України. Це допомагає формувати повагу до локальних традицій та усвідомлення багатства національної культури [57, с. 55].

Інтеграція матеріалів про поховальну обрядовість у навчальний процес потребує розробки спеціальних методичних підходів та дидактичних матеріалів.

Важливим аспектом є врахування вікових особливостей учнів при подачі інформації про траурні ритуали. Необхідно створити емоційно безпечне середовище для обговорення такої делікатної теми. Використання візуальних матеріалів та історичних джерел допоможе зробити навчання більш ефективним.

Методика викладання теми поховальних обрядів повинна базуватися на принципах науковості, системності та доступності [54, с. 181]. Важливо використовувати різноманітні форми роботи: від традиційних лекцій до інтерактивних занять та проектної діяльності. Особливу увагу слід приділити роботі з історичними джерелами та етнографічними матеріалами. Це дозволить учням розвинути навички аналізу та інтерпретації історичних документів.

При розробці навчальних матеріалів необхідно враховувати міжпредметні зв'язки з українською літературою, мистецтвом та географією. Створення комплексних завдань дозволить учням краще зрозуміти взаємозв'язок різних аспектів української культури. Важливо включити в навчальні матеріали карти етнографічних регіонів, фотографії та описи обрядових предметів [60, с. 55]. Це допоможе учням візуалізувати та краще засвоїти інформацію.

Особливу увагу слід приділити формуванню в учнів розуміння символічного значення поховальних обрядів. Важливо пояснити зв'язок між релігійними віруваннями та народними традиціями. Необхідно показати, як через обряди проявлялися уявлення наших предків про життя та смерть [57, с. 45]. Це дозволить учням краще зрозуміти світогляд українців XIX століття.

Використання методу порівняльного аналізу дозволить учням виявити спільні та відмінні риси в поховальних традиціях різних регіонів України. Важливо навчити школярів бачити особливості обрядів Покуття та Гуцульщини в контексті загальноукраїнської культури. Такий підхід сприятиме розвитку аналітичного мислення та формуванню цілісного уявлення про культурну спадщину України.

Практичний компонент навчання може включати роботу з архівними документами та етнографічними матеріалами. Учні можуть досліджувати записи фольклористів та етнографів XIX століття. Важливо навчити їх критично аналізувати історичні джерела та робити власні висновки. Це розвиватиме дослідницькі навички та науковий світогляд.

Знайомство з поховальними обрядами також сприяє розвитку емпатії та емоційного інтелекту учнів. Розуміння того, як люди в минулому переживали втрату близьких, допомагає учням краще усвідомлювати власні почуття та емоції інших людей [60, с. 25]. При вивченні поховальних обрядів важливо допомогти учням зрозуміти емоційний стан людей, які брали участь у цих ритуалах. Необхідно показати, як традиційні обряди допомагали людям пережити втрату близьких. Це сприятиме формуванню емоційної зрілості учнів.

Знайомство з поховальними традиціями різних регіонів України допомагає учням краще зрозуміти процеси формування національної ідентичності та роль локальних традицій у цьому процесі [57, с. 51]. Для ефективного засвоєння матеріалу доцільно використовувати метод проектів. Учні можуть досліджувати поховальні традиції свого регіону, проводити паралелі з обрядами Покуття та Гуцульщини. Важливо заохочувати їх до самостійного пошуку інформації та

проведення невеликих досліджень. Це розвиватиме навички наукової роботи та критичного мислення.

Використання сучасних інформаційних технологій дозволить зробити вивчення теми більш цікавим та ефективним. Створення презентацій, віртуальних екскурсій та інтерактивних карт допоможе учням краще зрозуміти географію поширення різних обрядових традицій. Важливо навчити їх користуватися електронними архівами та базами даних. Це розвиватиме інформаційно-цифрову компетентність.

При розробці навчальних матеріалів важливо враховувати принцип наступності та послідовності. Інформація про поховальні обряди повинна подаватися в логічній послідовності, від простого до складного. Необхідно забезпечити зв'язок між різними темами та розділами курсу. Це допоможе учням сформулювати цілісне уявлення про українську традиційну культуру.

Оцінювання знань учнів з теми поховальної обрядовості повинно бути комплексним. Важливо враховувати не лише знання фактичного матеріалу, але й уміння аналізувати, порівнювати та робити висновки. Необхідно розробити різнорівневі завдання для перевірки знань. Це дозволить об'єктивно оцінити досягнення кожного учня.

Вивчення символіки та ритуалів, пов'язаних з похованням, розвиває в учнів здатність до інтерпретації культурних кодів. Це важливе вміння не лише для розуміння минулого, але й для критичного аналізу сучасної культури [59, с. 150]. Дослідження змін у поховальній обрядовості протягом XIX – початку XX ст. допомагає учням зрозуміти динамічну природу культури, її здатність адаптуватися до нових соціально-економічних умов [63, с. 200]. Важливо навчити учнів розрізняти достовірні та недостовірні джерела інформації. Необхідно показати їм методи верифікації історичних даних. Це розвиватиме критичне мислення та навички роботи з інформацією.

Велике значення має створення емоційно комфортної атмосфери на уроках. При вивченні теми поховальних обрядів важливо враховувати психологічний стан учнів. Необхідно бути готовим до можливих емоційних

реакцій та вмiти надати психологiчну пiдтримку. Це сприятиме формуванню довірливих стосункiв мiж учителем та учнями.

Розробка дидактичних матерiалiв повинна враховувати принцип диференцiйованого пiдходу. Важливо створити завдання рiзного рiвня складностi для учнiв з рiзними навчальними можливостями. Необхiдно передбачити додатковi матерiали для обдарованих учнiв. Це дозволить забезпечити iндивiдуальний пiдхiд до навчання.

Використання методу драматизацiї може бути ефективним при вивченнi обрядових дiй. Учнi можуть вiдтворювати окремi елементи обрядiв у формi театралiзованих постановок. Важливо при цьому дотримуватися етичних норм та поваги до традицiй. Це допоможе учням краще зрозумiти значення та символiку обрядових дiй.

Формування культурної компетентностi передбачає також розвиток навичок мiжкультурної комунiкацiї. При вивченнi поховальних обрядiв важливо показати iх зв'язок з обрядами iнших народiв. Необхiдно навчити учнiв бачити спiльне та вiдмiнне в культурних традицiях рiзних етносiв. Це сприятиме формуванню толерантностi та поваги до iнших культур.

Вивчення цiєї теми також сприяє розвитку дослiдницьких навичок учнiв, заохочуючи iх до пошуку iнформацiї в рiзних джерелах, включаючи польовi дослiдження та iнтерв'ю з старшим поколiнням. Вони можуть збирати iнформацiю про поховальнi традицiї своєї мiсцевостi, записувати спогади старожилiв. Це розвиватиме дослiдницькi навички та iнтерес до краєзнавства.

При розробцi навчальних матерiалiв слiд враховувати принцип iнтеграцiї рiзних видiв дiяльностi. Важливо поєднувати теоретичне навчання з практичною роботою. Необхiдно включати завдання на розвиток творчих здiбностей учнiв. Це зробить навчання бiльш iнтересним та ефективним (Додаток А).

Використання методу моделювання дозволить учням краще зрозумiти структуру та послiдовнiсть обрядових дiй. Вони можуть створювати схеми та моделi рiзних етапiв поховального обряду. Важливо при цьому спиратися на

достовірні історичні джерела. Це розвиватиме просторове мислення та вміння систематизувати інформацію.

Розуміння поховальних традицій допома'гає учням усвідомити важливість збереження культурної спадщини та її передачі наступним поколінням [62, с. 185]. Формування поваги до культурної спадщини передбачає також розвиток естетичного смаку. При вивченні поховальних обрядів важливо звернути увагу на їх художньо-естетичний аспект. Необхідно показати красу та символізм обрядових предметів та дій. Це сприятиме розвитку естетичної культури учнів.

Особливу увагу слід приділити вивченню обрядової термінології. Важливо пояснити учням значення специфічних термінів та понять, пов'язаних з поховальними обрядами. Необхідно показати етимологію та історію виникнення цих слів. Це поглибить розуміння теми, сприяє розвитку мовної компетентності учнів, збагачуючи їх словниковий запас термінами та виразами, пов'язаними з народними традиціями [60, с. 30].

Викладання теми поховальних обрядів у школі вимагає особливого підходу, враховуючи чутливість теми та її глибокий культурний зміст. Основним методичним принципом має бути повага до різноманітності культурних практик та вірувань [62, с. 211]. При розробці навчальних матеріалів важливо враховувати регіональний компонент. Необхідно показати особливості поховальних обрядів конкретної місцевості. Важливо навчити учнів бачити зв'язок між географічними умовами та культурними традиціями. Це сприятиме формуванню розуміння регіональної специфіки української культури.

Використання методу порівняльної етнографії дозволить показати місце поховальних обрядів Покуття та Гуцульщини в загальноукраїнському контексті. Важливо навчити учнів бачити спільні риси та регіональні особливості. Необхідно пояснити причини виникнення локальних варіантів обрядів, починати вивчення теми з обговорення загальних концепцій життя і смерті в різних культурах, що допоможе учням зрозуміти універсальність цих питань і підготує їх до сприйняття специфічних українських традицій [63, с. 105]. Це розвиватиме аналітичне мислення та розуміння культурної різноманітності України.

При вивченні поховальних обрядів важливо показати їх зв'язок з іншими видами обрядовості. Необхідно пояснити місце поховальних ритуалів в системі життєвого циклу людини. Важливо продемонструвати взаємозв'язок різних елементів традиційної культури. Це допоможе учням сформувати цілісне уявлення про українську обрядовість.

Формування культурної компетентності передбачає також розвиток навичок самостійної роботи. Учні повинні вміти знаходити та аналізувати інформацію про культурні традиції. Важливо навчити їх працювати з різними типами джерел. Необхідно розвивати навички академічного письма та презентації результатів досліджень.

При розробці навчальних матеріалів важливу роль відіграє включення музичного компоненту поховальної обрядовості [55, с. 135]. Голосіння та траурні пісні становлять унікальний пласт української народної творчості [22, с. 271]. Аудіозаписи автентичного виконання допоможуть учням відчувати емоційну глибину обрядів. Вивчення текстів голосінь збагатить розуміння поезики народної творчості. Дослідження символіки кольорів у поховальній обрядовості розкриває глибинні аспекти народного світогляду. Чорний колір жалоби, білий колір очищення, червоний колір життєвої сили мають особливе значення в обрядових діях. Учнім варто пояснити регіональні особливості використання кольорової символіки. Такі знання поглиблюють розуміння семіотики традиційної культури.

Архітектурні особливості поховальних споруд на Покутті та Гуцульщині заслуговують окремої уваги в навчальних матеріалах. Традиційні надгробки, хрести, каплиці відображають регіональні будівельні традиції [58, с. 188]. Важливо показати еволюцію форм поховальних споруд протягом ХІХ століття. Вивчення цього аспекту збагачує знання про матеріальну культуру регіону.

Календарна прив'язка поховальних обрядів розкриває їх зв'язок з річним циклом свят. Поминальні дні, їх розташування в народному календарі мають глибоке символічне значення. Учні повинні зрозуміти взаємозв'язок між різними видами обрядовості. Це формує цілісне бачення традиційної культури.

Гендерний аспект поховальних обрядів розкриває соціальні ролі в традиційному суспільстві. Розподіл обов'язків між чоловіками та жінками під час похорону мав чітку регламентацію [28, с. 122]. Особливості поховання представників різних статей відображали соціальні норми епохи. Аналіз цих аспектів розвиває соціокультурну компетентність учнів.

Економічний контекст поховальної обрядовості розкриває матеріальний бік життя суспільства. Витрати на похорон, традиції взаємодопомоги, організація поминальних трапез відображали соціально-економічні реалії. Учні мають зрозуміти зв'язок між господарським укладом та обрядовими традиціями. Це розвиває економічне мислення та розуміння історичного контексту. Вплив церковних канонів на народні поховальні традиції демонструє взаємодію офіційної та народної релігійності. Синкретизм християнських та дохристиянських елементів характерний для обрядової культури [26, с. 178]. Регіональні особливості цього синтезу потребують детального вивчення. Це формує розуміння складності культурних процесів.

Демографічні аспекти поховальної обрядовості розкривають особливості вікової структури суспільства. Специфіка поховання дітей, молоді, людей похилого віку відображала демографічні реалії епохи. Статистичні дані про смертність доповнюють розуміння історичного контексту. Це розвиває навички аналізу демографічних процесів.

Лінгвістичний аналіз термінології поховальних обрядів розкриває багатство діалектної лексики. Регіональні назви обрядових дій та предметів становлять цінний матеріал для мовознавчих досліджень. Етимологія термінів розкриває глибинні шари народної культури. Це збагачує мовну компетентність учнів.

Психологічні аспекти поховальної обрядовості розкривають механізми колективного переживання втрати. Ритуали допомагали структурувати емоційний досвід та підтримувати соціальні зв'язки. Розуміння психологічної функції обрядів важливе для сучасних учнів. Це розвиває емоційний інтелект та соціальну компетентність.

Мистецтвознавчий аналіз атрибутів поховальної обрядовості розкриває естетичні уподобання епохи. Оздоблення трун, надгробків, поховального одягу відображало художні традиції регіону. Символіка орнаментів та декоративних елементів потребує детального вивчення. Це розвиває естетичний смак та розуміння народного мистецтва.

Екологічний контекст поховальної обрядовості розкриває зв'язок традицій з природним середовищем. Вибір місця для кладовищ, використання природних матеріалів, сезонність обрядів відображали екологічну свідомість народу. Учні мають зрозуміти взаємозв'язок культури та природного середовища. Це розвиває екологічну свідомість. Юридичні аспекти поховальної обрядовості розкривають правові норми традиційного суспільства. Звичаєве право регулювало порядок поховання та спадкування майна померлих. Конфліктні ситуації та способи їх вирішення відображали правову культуру епохи. Це розвиває правову свідомість учнів.

Медичні аспекти поховальної обрядовості розкривають санітарно-гігієнічні норми епохи. Народні уявлення про причини смерті, методи збереження тіла, профілактика захворювань відображали рівень медичних знань [25, с. 855]. Учні мають зрозуміти раціональні основи традиційних практик. Вивчення поховальної обрядовості також сприяє розвитку критичного мислення, спонукаючи учнів аналізувати причини та наслідки певних ритуальних практик [52, с. 189].

Методологічна підготовка вчителів до викладання теми поховальної обрядовості вимагає особливого підходу. Педагог повинен володіти глибокими знаннями з етнографії та культурології. Важливо розуміти психологічні особливості сприйняття теми учнями різного віку. Методичні семінари та тренінги допоможуть вчителям опанувати ефективні прийоми викладання.

Створення навчально-методичного комплексу з теми вимагає використання різноманітних дидактичних матеріалів. Робочі зошити, картки із завданнями, ілюстративні матеріали повинні відповідати віковим особливостям учнів. Електронні презентації та відеоматеріали зроблять навчання більш

наочним. Інтерактивні карти допоможуть візуалізувати географію поширення обрядів.

Організація позакласної роботи з вивчення поховальної обрядовості передбачає проведення тематичних екскурсій. Відвідування історичних кладовищ, етнографічних музеїв, архівів збагатить теоретичні знання учнів. Зустрічі з краєзнавцями та етнографами дозволять отримати унікальну інформацію. Польові дослідження розвинути практичні навички.

Використання методу усної історії дозволяє зібрати унікальний матеріал про локальні варіанти обрядів. Інтерв'ю зі старожилами, запис їхніх спогадів збагачують джерельну базу досліджень. Учні навчаються методам польової роботи та транскрибування текстів. Створення архіву усних історій має наукову цінність. Застосування картографічного методу допомагає виявити ареали поширення обрядових традицій. Створення карт із позначенням локальних варіантів обрядів розвиває просторове мислення учнів. Порівняльний аналіз різних територій виявляє закономірності культурних процесів. Картографування даних сприяє систематизації знань.

Використання методів статистичного аналізу дозволяє виявити динаміку змін у поховальній обрядовості. Збір кількісних даних про елементи обрядів, їх варіативність формує навички роботи з числовими даними. Створення графіків та діаграм візуалізує результати досліджень. Статистичні методи розвивають математичне мислення. Вивчення міжконфесійних особливостей поховальної обрядовості розкриває релігійне різноманіття регіону. Порівняння православних, греко-католицьких, римо-католицьких традицій показує культурну взаємодію. Аналіз релігійних впливів на народні обряди поглиблює розуміння історичних процесів. Міжконфесійний діалог формує толерантність.

Дослідження соціальної стратифікації через призму поховальної обрядовості розкриває структуру суспільства. Відмінності в похованні представників різних соціальних верств відображали майнову нерівність. Зміни в обрядах показували процеси соціальної мобільності. Це розвиває соціологічне мислення учнів. Аналіз впливу урбанізації на трансформацію поховальних

традицій розкриває процеси модернізації суспільства. Міські варіанти обрядів відрізнялися від сільських більшою уніфікацією. Поява нових елементів відображала зміни в суспільній свідомості. Це допомагає зрозуміти динаміку культурних змін.

Вивчення професійної спеціалізації у сфері поховальної обрядовості показує розвиток ремесел. Майстри-трунарі, різьбярі надгробків, професійні плакальниці формували окрему соціальну групу. Передача професійних знань створювала династії майстрів. Це розкриває економічні аспекти традиційної культури.

Дослідження змін у поховальній обрядовості під впливом епідемій розкриває адаптивність народних традицій. Санітарні обмеження змушували модифікувати обрядові дії. Колективний досвід боротьби з хворобами відображався в ритуалах. Це показує взаємозв'язок між медициною та культурою. Аналіз військових поховань розкриває особливий пласт обрядової культури. Братські могили, меморіальні комплекси, традиції вшанування загиблих формували окрему галузь поховальної культури. Військові ритуали впливали на цивільні традиції. Це розвиває патріотичну свідомість учнів.

Вивчення впливу міграційних процесів на поховальну обрядовість показує культурні взаємовпливи. Переселенці приносили свої традиції, які взаємодіяли з місцевими звичаями [32, с. 245]. Формування нових варіантів обрядів відображало процеси культурної адаптації. Це допомагає зрозуміти механізми культурних змін. Дослідження родинних традицій у поховальній обрядовості розкриває роль сім'ї в збереженні культури. Передача знань про обряди між поколіннями забезпечувала культурну спадкоємність. Родинна пам'ять зберігала унікальні варіанти ритуалів. Це формує розуміння ролі сім'ї в культурі.

Аналіз календарних поминальних обрядів розкриває циклічність народного світогляду. Регулярні поминання померлих структурували річний цикл свят. Сезонні обряди відображали господарський календар. Це допомагає зрозуміти організацію часу в традиційній культурі. Вивчення змін у поховальній обрядовості під впливом технічного прогресу показує модернізацію традицій.

Поява нових матеріалів та технологій змінювала форми надгробків та способи оформлення могил [24, с. 95]. Фотографії померлих стали новим елементом меморіальної культури. Це розкриває динаміку культурних інновацій.

Дослідження епіграфіки надгробних написів розкриває розвиток писемної культури. Тексти на надгробках відображали рівень грамотності населення. Мова написів показувала мовну ситуацію в регіоні. Це розвиває навички роботи з епіграфічними джерелами. Аналіз вікової специфіки поховальних обрядів розкриває уявлення про життєвий цикл. Особливості поховання дітей, молоді, людей похилого віку відображали соціальні норми. Різниця в обрядах показувала статус різних вікових груп. Це формує розуміння вікової стратифікації суспільства.

Вивчення символіки поховального одягу розкриває семіотику традиційного костюма. Кольори, крій, орнаменти мали важливе символічне значення [8, с. 32]. Регіональні особливості вбрання відображали локальні традиції. Це розвиває розуміння знакових систем культури.

Дослідження музичного супроводу поховальних обрядів розкриває багатство народної музичної культури. Голосіння, псалми, духовні пісні створювали особливу звукову атмосферу [59, с. 150]. Музичні інструменти використовувались відповідно до локальних традицій. Це збагачує розуміння музичної культури регіону.

Отже, методика викладання теми поховальної обрядовості Покуття та Гуцульщини потребує комплексного міждисциплінарного підходу, що охоплює етнографічні, історичні, культурологічні, психологічні та педагогічні аспекти [17, с. 36]. Особлива увага має приділятися порівняльному аналізу регіональних особливостей обрядів, їх символіці та соціокультурному контексту. Використання різноманітних методів навчання, включаючи роботу з автентичними джерелами, візуальними матеріалами та польові дослідження, сприяє формуванню в учнів глибокого розуміння традиційної культури та розвитку їхньої культурної компетентності [53].

У п'ятому розділі було розглянуто роль вивчення поховальної обрядовості у формуванні культурної компетентності учнів, методичні підходи до викладання цієї теми у школі, а також особливості розробки навчальних матеріалів з теми «Поховальні обряди на Покутті та Гуцульщині». Дослідження показало, що вивчення поховальної обрядовості відіграє важливу роль у формуванні культурної компетентності учнів. Воно сприяє глибшому розумінню української культури та традицій, розвиває емпатію та емоційний інтелект, допомагає усвідомити культурне різноманіття України та важливість збереження культурної спадщини.

Було встановлено, що викладання теми поховальних обрядів у школі вимагає особливого методичного підходу. Ключовими елементами є використання візуальних матеріалів, організація дослідницької роботи учнів, проведення дискусій та дебатів, застосування міждисциплінарного підходу, а також створення психологічно комфортного середовища для обговорення теми. Це дозволяє глибше засвоювати знання та розвивати критичне мислення.

Розробка навчальних матеріалів з теми «Поховальні обряди на Покутті та Гуцульщині» також вимагає творчого підходу. Важливо поєднувати текстові, візуальні та аудіоматеріали, а також використовувати інтерактивні технології для залучення учнів до активної участі в навчальному процесі. Створення робочих зошитів, тестів, проектних завдань і матеріалів для рефлексії дозволяє забезпечити всебічний підхід до викладання теми та підвищує зацікавленість учнів.

Таким чином, вивчення поховальної обрядовості не лише сприяє формуванню культурної компетентності учнів, але й допомагає виховувати повагу до національних традицій, розвивати емоційну чуйність та міжкультурне розуміння. Комплексний підхід до викладання цієї теми забезпечує глибоке розуміння учнями духовної спадщини українського народу.

ВИСНОВКИ

Поховальна обрядовість, як невід’ємна частина української духовної та культурної спадщини, відіграє важливу роль у формуванні культурної компетентності учнів. Використання матеріалів про традиції поховань на Покутті та Гуцульщині дозволяє учням не лише доторкнутися до глибоких духовних пластів українського народу, але й навчитися осмислювати значення обрядів для національної ідентичності та спадкоємності поколінь. Вивчення поховальних ритуалів допомагає учням зрозуміти цінність релігійних вірувань та моральних норм, які впливали на формування української культури та сприйняття життя і смерті.

Культурна компетентність, що включає знання про традиції, історію та звичаї, стає важливою частиною особистісного розвитку учнів у сучасному глобалізованому світі. Завдяки розгляду теми поховальних обрядів, учні не тільки знайомляться з минулим, але й усвідомлюють свою причетність до ширшого культурного контексту, що формує національну гордість та відповідальність за збереження культурної спадщини. Викладання цієї теми допомагає розвивати емоційне сприйняття культурних феноменів, виховує толерантність та повагу до різних культурних традицій.

Методичні підходи до викладання цієї теми мають враховувати психологічну готовність учнів до вивчення обрядових ритуалів та забезпечувати адекватне подання інформації у віковому контексті. Важливим є застосування інноваційних методів викладання, таких як інтерактивні завдання, дискусії, проектна робота, що дозволяють учням активно включитися у процес пізнання і розуміння поховальних обрядів як важливого компоненту національної культури. Це сприяє не лише покращенню знань учнів про традиції, але й розвитку критичного мислення.

Розробка спеціалізованих навчальних матеріалів з теми поховальних обрядів, зокрема ритуалів Покуття та Гуцульщини, дозволяє зробити навчальний процес більш цікавим та змістовним. Учні мають можливість порівняти традиції різних регіонів, досліджувати символічні аспекти ритуалів та їх зв’язок з

релігійними віруваннями. Такий підхід допомагає сформувати в учнів глибокий інтерес до етнографічних та історичних досліджень, сприяє розвитку самостійного пошуку інформації та навичок аналізу.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що поховальні обряди Гуцульщини та Покуття є не лише культурною спадщиною, але й потужним інструментом для виховання учнів у дусі національної свідомості та поваги до культурних традицій. Їх вивчення сприяє формуванню особистісної відповідальності за збереження національних цінностей, а також розвиває навички міжкультурного діалогу та розуміння світоглядних основ, на яких будується традиційне суспільство. Залучення таких матеріалів до навчального процесу є ключовим елементом у вихованні молодого покоління, здатного цінувати та зберігати культурну спадщину свого народу.

Поховальні обряди Покуття та Гуцульщини, як частина традиційної культури цих регіонів, містять багатий набір символічних дій та ритуалів, які відображають уявлення про смерть, потойбічне життя та відносини між живими і мертвими. Саме через ці ритуали учні мають можливість заглибитися у духовний світ предків, зрозуміти їхнє бачення життя і смерті, а також осмислити моральні цінності, які лежали в основі цих обрядів. Такі знання сприяють формуванню культурної чутливості та розуміння, що традиції є невід'ємною частиною національної ідентичності.

Вивчення поховальних обрядів дозволяє учням критично осмислювати історичні процеси і їхній вплив на культурні традиції. На прикладі регіональних варіантів обрядовості можна спостерігати, як зовнішні чинники, такі як релігія, природні умови чи соціально-політичні події, відображалися у формуванні певних традицій. Учні також отримують можливість аналізувати процеси культурної трансмісії та зміни в обрядах у різні періоди, що дає змогу усвідомити динаміку розвитку народної культури.

Навчальний процес, який включає вивчення теми поховальних обрядів, збагачується використанням міждисциплінарного підходу. Окрім історичних знань, учні дізнаються про релігійні вірування, філософські концепції,

етнографічні особливості, що робить навчання більш комплексним і багатовимірним. Така інтеграція різних дисциплін дозволяє формувати цілісне уявлення про культурну спадщину і допомагає учням зрозуміти, як різні аспекти суспільного життя взаємодіють між собою. Знайомство з поховальною обрядовістю допомагає учням краще зрозуміти літературні твори та мистецтво, де часто зустрічаються описи або зображення поховальних ритуалів.

Застосування інтерактивних методів навчання у вивченні поховальної обрядовості сприяє активній участі учнів у процесі здобуття знань. Проведення рольових ігор, дискусій чи створення творчих проектів на основі дослідження обрядів надає можливість учням зануритися у досліджувану тему на глибшому рівні. Це розвиває як комунікативні, так і дослідницькі навички, а також підвищує мотивацію до вивчення культурних традицій.

Викладання теми поховальних обрядів також розширює емоційну сферу учнів, оскільки ця тема стосується фундаментальних питань життя і смерті, які зачіпають кожну людину. Зрозуміти глибинні духовні аспекти ритуалів, відчувати повагу до традицій і культурної пам'яті, а також усвідомити важливість спадкоємності поколінь – це важливі елементи, які формують у молоді чутливість до духовних і моральних питань.

Культурна компетентність, яку учні здобувають через вивчення поховальних обрядів, виходить за рамки локальних традицій і сприяє їхньому розумінню глобальних культурних процесів. Вивчаючи конкретні регіональні практики, учні вчаться розуміти загальнолюдські цінності, які стоять за різними культурними явищами, і це дозволяє їм краще орієнтуватися в багатокультурному середовищі сучасного світу.

Загалом, залучення до навчального процесу матеріалів про поховальні обряди на Покутті та Гуцульщині допомагає розвивати у молоді не лише знання про культурну спадщину, але й виховувати відповідальність за її збереження. Осмислення історії та традицій через призму обрядовості формує у учнів комплексне бачення минулого, що сприяє глибшому усвідомленню власної

національної ідентичності та місця своєї культури у світовому культурному просторі.

У процесі вивчення українських етнографічних масивів Покуття та Гуцульщини ми дійшли до кількох важливих висновків, що підтверджують унікальність їхньої поховальної обрядовості. Ці регіони, незважаючи на спільні риси, мають своєрідну релігійну та культурну традицію, яка формувалася під впливом історичних і географічних факторів. Саме дослідження поховальних обрядів дає можливість краще зрозуміти структуру вірувань і світогляду цих регіонів.

Поховальні обряди на Покутті та Гуцульщині мають спільні елементи з іншими українськими регіонами, що підтверджує єдність культурних традицій України. Водночас, на регіональному рівні помітні відмінності, зокрема в символіці та рівні залученості церкви. На Покутті церква відіграє більш значну роль, тоді як на Гуцульщині зберігається більший вплив язичницьких елементів у ритуалах, що вказує на збереження архаїчних елементів у культурі.

Дослідження показало, що багато аспектів поховальної обрядовості збереглися до сьогодні. Ці традиції залишаються актуальними і важливими для місцевих громад, навіть попри зміни у суспільному житті. Вивчення ритуалів і символів, що супроводжують смерть та поховання, дає змогу глибше проникнути у світогляд предків і краще зрозуміти їхню культурну спадщину.

Окремим аспектом дослідження стало вивчення значення символіки у поховальних обрядах. На Покутті переважали християнські символи, зокрема хрест і свічка, які уособлюють віру в спасіння душі. Натомість на Гуцульщині часто використовували квіти, воду та хліб, що вказує на більше залучення природних елементів та різноманітну символіку, яка поєднує язичницькі і християнські мотиви.

Окремий інтерес становить вивчення різних форм поминальних практик, які втілюють у собі уявлення про зв'язок між живими і мертвими. Поминальні трапези, обдаровування потребуючих «за душу» покійного та інші обряди

залишаються важливими ритуалами, що символізують продовження зв'язку з померлими і забезпечують духовний спокій як для живих, так і для покійних.

Використання матеріалів про поховальні обряди Покуття та Гуцульщини у шкільній освіті сприяє формуванню в учнів культурної компетентності. Це допомагає не лише розширити їхнє уявлення про традиції та звичаї, але й розвинути критичне мислення, усвідомлення національної ідентичності та повагу до культурної спадщини.

Таким чином, вивчення поховальних обрядів на цих територіях є важливим елементом дослідження культурної спадщини України, що допомагає як у збереженні традицій, так і у формуванні нових підходів до їх інтерпретації та передачі наступним поколінням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Монографії і статті

1. Баглай М. Поминання померлих у Зелену суботу на теренах історико-етнографічної Волині. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2015. № 16. С. 131–139.
2. Бондаренко Г. Українська етнокультура в контексті глобалізаційних викликів. К.: ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2014. С. 52–62.
3. Борисенко В. К. Культура повсякдення села Хижинці (1950–1960-і рр.). К.: Дуліби, 2014. 144 с.
4. Булик Н. М. У Львові та поміж львів'ян: просопографічний портрет Тадеуша Сулімірського (1898–1983). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2018. № 22. С. 426–453.
5. Вахніна Л., Мушкетик Л. Тарас Шевченко і світова україністика: історичні інтерпретації та сучасні рецепції (до 200-ліття від дня народження Т.Г. Шевченка). *Studia Polsko-Ukraińskie*. 2014. Т. 1. С. 113–118.
6. Воротняк І. Ментальність буковинського селянства XVIII–початку ХХ ст. *Науковий вісник*. 2021. С. 17.
7. Горошко-Погорецька Л. Коли чоловік «хоче цему світові декувати»: прикмети, вірування і настанови, пов'язані з настанням смерті на Покутті. *Народознавчі зошити*. 2023. № 4. С. 978–985.
8. Гоцалюк А. Календарно-обрядове свято як духовний феномен української культури. *Культура і сучасність*. 2015. № 1. С. 28–33.
9. Зубик Л. Роль «забав при мерці» в ритуальному процесі похорону у гуцулів. *Старожитності Лукомор'я*. 2021. № 5. С. 24–31.
10. Іванчук В. Індивідуальні та календарні поминально-маністичні обряди на Гуцульщині. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2021. № 2 (45). С. 123–133.
11. Карпенко А. Інформаційний потенціал матеріалів про родинну обрядовість з Гуцульщини Володимира Шухевича (на основі аналізу карпатознавчих праць українських етнологів). *Народознавчі зошити*. 2016. № 6. С. 1331–1335.

12. Кілар А. Поминальні мотиви в календарній обрядовості українців Покуття (на матеріалах із Городенківського та Снятинського р-нів). *Народознавчі зошити*. 2017. № 1. С. 233–245.
13. Коваль Г., Сокіл Г. А вже осінь прийшла у мій сад... (Із фольклористичного доробку Василя Сокола). *Народознавчі зошити. Серія філологічна*. 2014. № 4. С. 642–668.
14. Козек М. Регіональні особливості поховальної обрядовості на Буковинській Гуцульщині. *Мистецтвознавчі записки*. 2019. № 35. С. 107–112.
15. Коломійчук А. Свято стрітіння у календарно-обрядовій практиці бойків: синтез християнської традиції та міфологічних уявлень. *Записки історичного факультету*. 2016. № 27. С. 104–120.
16. Мацейків Т. І. Реалізація принципу виховуючого навчання в підручнику з історії України (9 клас). *Проблеми сучасного підручника*. 2014. (14). С. 408–416.
17. Могорита В. М. Писемне джерело як компонент шкільного підручника з історії України. *Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]*. Педагогічні науки. 2017. (79 (1)). С. 35–39.
18. Пискач О. Назви, пов'язані з поховально-поминальною обрядовістю, в діалектних словниках південно-західного наріччя української мови. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. праць / відп. ред. І.В. Сабадош*. Ужгород, 2016. Вип. 21 : Ареалогія й ономастика. С. 124–130.
19. Романів М. Зимові календарні обрядовості українців Покуття у працях польських народознавців останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. *Сторінки історії*. Київ, 2023. Вип. 55. С. 59–71.
20. Романів М. Специфіка зимової обрядовості покутян: новорічний звичай «бички». *Народознавчі зошити*. Львів, 2023. № 3. С. 614–622.
21. Романів М. Філарет Колесса – дослідник зимової календарно-побутової обрядовості (До 150-річчя від дня народження вченого). *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. Дніпро, 2021. Вип. 9 (Т. 24). С. 14–21.

22. Сапожник О. Синкретизм церковної поховально-обрядової музики та фольклорних елементів у православній традиції. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2023. № 1. С. 269–275.
23. Сілецький Р. Посадили над козаком явір та ялину, а в головах дівчини червону калину. (Поховання під деревом: пережитки давньої традиції в українців). *Вісник Львівського університету. Серія історична. Спецвипуск: до. 2019. Т. 75. С. 647–672.*
24. Сушко В. Уявлення про смерть і поховальні звичаї гуцулів. *Народна творчість та етнологія*. 2014. № 1. С. 91–97.
25. Темченко А. І. Смилова пара «*somnia–mortem*» в міфологічній картині світу слов'ян. *Народознавчі зошити*. 2022. № 4 (166). С. 850–867.
26. Тимчула А. Традиційна народна хореографія лемків у контексті весільної обрядовості. *Культура і сучасність*. 2017. № 2. С. 175–181.
27. Ткач А. А. Образи та роль жінки у поховально-поминальній обрядовості українців. *Молодий вчений*. 2017. № 7. С. 164.
28. Триняк Л. В. Ксаверій Мрочко як видатний дослідник традиційної культури Покуття. *Запорізький історичний огляд*. 2016. Т. 2. № 45. С. 120–123.
29. Черленяк І. Поховально-поминальні обряди українців закарпаття кінця ХІХ–першої половини ХХ ст. *Записки історичного факультету*. 2016. № 27. С. 197–221.
30. Solop V. Traditional rites of burial and commemorate of unbaptized infants in historical and ethnographic Volhynia. *Karazin Kharkiv National University Bulletin 'History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences'*. 2023. Т. 36. С. 80–93.

Навчальні посібники та довідкові видання

31. Бондарчук П. М. Греко-католики в Україні (середина 40-х – середина 60-х років). *Історико-політичні студії. Збірник наукових праць. Серія Історичні науки*. 2016. № 1(5). С. 15–32.

32. Глушко М. С. Історія народної культури українців: навч. посібник. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 416 с.
33. Етнічна та етнокультурна історія України: у 3 т. К. 2011. Т. 2. 528 с.
34. Коляда І. А., Федорук А. К. Культура України. Розвиток освіти, науки та літератури: історія України, 9 клас. 2018. 9 с.
35. Коляда І. А., Шеремета З. Розвиток культури на українських землях наприкінці XVIII ст. – у першій половині XIX ст. (Історія України, 9 клас). 2008. 130 с.
36. Костюк М. Effective methods in the process of teaching foreign languages at higher artistic educational establishments. ВІСНИК. 2017. Т. 4. С. 155.
37. Левітас Ф. Л., Дудар О. В., Беззуб Ю. В. Історія України: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. К.: Видавничий дім «Освіта», 2017. 268 с.
38. Пуйова В. І., Сенина О. А. Ленд'єл-Сяркевич Антоніна Антонівна. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*: зб. наук. пр. Мукачево: Вид-во МДУ, 2018. Вип. 2 (8). 253 с.
39. Українські історико-гуманітарні студії: навч. посіб. Харків. нац. ун-т міс. госп-ва ім. О. М. Бекетова; [М. В. Яцюк, В. В. Жигло, М. С. Лисенко та ін.]. Харків: ХНУМГ, 2021. С. 181–233.

Матеріали конференцій

40. Іванчук В. «Місця пам'яті» як комеморативні об'єкти пам'яті про предків. *Матеріали XXI міжнародної наукової конференції в рамках XXIV міжнародного гуцульського фестивалю «Український феномен Гуцульщини: національний та європейський контексти»*. Коломия, 2017. С. 150–156.
41. Іванчук В. Антропологія пам'яті гуцулів про предків (на основі польових досліджень на Рахівщині Закарпатської обл.). *Актуальні питання суспільногуманітарних наук та історії медицини: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції*. Чернівці, 2018. С. 22–26.
42. Іванчук В. Апотропеїчна семантика кола та зав'язування як способи нейтралізації мерців у гуцульській міфообрядовій культурі. *Scientific*

- achievements of modern society: матеріали XII міжнародної науково-практичної конференції*. Ліверпуль, Великобританія, 2020. С. 218–223.
43. Іванчук В. Медіативні форми передавання предметів до потойбіччя в гуцульській поховально-поминальній обрядовості. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Переяслав, 2020. Вип. 61. С. 44–47.
44. Іванчук В. Основний спосіб нейтралізації дітей-демонів у гуцульській міфологічно-ритуальній традиції. *Open science: interesting events for 2020. Збірник наукових матеріалів VI міжнародної інтернет-конференції*. Чикаго, США, 2020. С. 57–62.
45. Іванчук В. Поминальні вогні різдвяно-новорічного періоду на Гуцульщині. *Суспільні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Львів, 2020. С. 38–41.
46. Триняк Л. Весільна обрядовість Покуття в українській етнографічній спадщині другої половини XIX – початку XX ст. *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць*. К.: «Видавництво», «Гілея», 2016. Вип. 114. С. 24–28.
47. Триняк Л. Внесок української інтелігенції в етнографічне дослідження Покуття (друга половина XIX – початок XX століття). *Народна творчість та етнологія*. Київ, 2017. № 1 (365), січень-лютий. С. 81–88.
48. Триняк Л. Етнографічне дослідження Покуття вітчизняними дослідниками другої половини XIX – початку XX ст. Сучасний контент. Музейна галузь. Історія, здобутки та перспективи. *Матеріали міжнародної наукової конференції з нагоди 90-річчя заснування Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського (м. Коломия, 6–8 жовтня 2016 р.)*. Коломия: Вік, 2016. С. 296–301.
49. Триняк Л. Етнографічні дослідження Покуття польських вчених другої половини XIX – початку XX ст. *Етнокультурна спадщина Прикарпаття. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Етнокультурна спадщина*

Прикарпаття (на пошану Михайла Паньківа з нагоди його 75-річчя)» (м. Івано-Франківськ, 4 грудня 2015 р.). Івано-Франківськ: Лілея–НВ, 2016. С. 106–119.

Дисертації та автореферати

40. Гузій Роман Богданович. Похоронні звичаї та обряди українців Карпат (XIX–XX ст.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.05. Львів, 2002. 23 с.

Опубліковані історичні та етнографічні джерела

51. Волошинський І. Весіле в Делешеві, Городенківського повіту. Матеріали до українсько етнології. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 2–34.
52. Голубовичева О. Весілля в селі Ілинцях Снятинського повіту. Матеріали до українсько етнології. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 177–193.
53. Колцуняк Г. Народні хрести в Коломийщині. Матеріали до української етнології. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 215–230.
54. Кузеля З. Посидіння і забави при мерці в українському поховальному обряді. Записки Наукового товариства імені Шевченка. Львів, 1914. Т. 121. С. 173–224.
55. Кузеля З. Українські похоронні звичаї й обряди в етнографічній літературі. Етнографічний збірник. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Львів, 1912. Т. XXXI–XXXII. С. 133–173.
56. Онищук А. Матеріали до гуцульської демонології. Записав у с. Зелениці Надвірнянського повіту 1907–1908 рр. Матеріали до української етнології. Т. XI, с. 1–139. Львів, 1909.
57. Онищук А. Народний календар. Звичаї й вірування, прив'язані до поодиноких днів у році, записав у 1907–1910 рр. в Зелениці Надвірнянського пов. Матеріали до української етнології. Львів, 1912. Т. 15. С. 1–61.

58. Равлюк В. Весілля в селі Орельці Снятинського повіту на Станіславщині. Весілля: у 2-х книгах. Упорядник М. М. Шубравська. Київ: Наукова думка, 1970. Кн. 2. С. 183–214.
59. Шекерик-Доників, П. Рік у віруваннях гуцулів. Верховина: «Гуцульщина», 2009. 351 с.
60. Шухевич В. Гуцульщина: 4 т. Матеріали до українсько-руської етнології. Львів, 1899. Ч. 1, Т. 2. 144 с.
61. Шухевич В. Гуцульщина: 4 т. Матеріали до українсько-руської етнології. Львів, 1901. Ч. 2, Т. 4. 318 с.
62. Шухевич В. Гуцульщина: 4 т. Матеріали до українсько-руської етнології. Львів, 1902. Ч. 3, Т. 5. 255 с.
63. Шухевич В. Гуцульщина: 4 т. Матеріали до українсько-руської етнології. Львів, 1904. Ч. 4, Т. 7. 271 с.
64. Kolberg, O. Chełmskie. Kraków, 1891. Т. 34 (частина II).
65. Kolberg, O. Pokucie. Kraków, 1890. Т. 29–33.
66. Kolberg, O. Przemyskie. Kraków, 1891. Т. 35.
67. Kolberg, O. Wołyń. Kraków, 1905. Т. 36.

Офіційні документи та методичні рекомендації

68. Державний стандарт базової середньої освіти: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. Офіційний вісник України, 2020, № 79. С. 13–18.
69. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р. Офіційний вісник України, 2016, № 99. С. 9–15.
70. Методичні рекомендації щодо формування культурної компетентності учнів на уроках історії. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського. Київ, 2021.

71. Історія України. Всесвітня історія (5–9 класи): навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів / уклад. О. І. Пометун, О. В. Атамась, В. С. Власов та ін. Київ: Інститут модернізації змісту освіти, 2017.
72. Про затвердження оновлених навчальних програм для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів: наказ Міністерства освіти і науки України від 10.02.2017 № 201.

ДОДАТКИ

Додаток А

План-конспект з предмета «Історія Прикарпаття»

Студента П'ясецького Н.І.

Урок: 12 (06.08.)

10 клас

Тема: Поховальні обряди на Покутті та Гуцульщині у ХІХ – на початку ХХ ст.

Мета:

навчальна:

- Розкрити значення поховальних обрядів у системі народних вірувань*Інформаційна.
- Ознайомити учнів із загальними особливостями традиційної поховальної культури Покуття та Гуцульщини.*Інформаційна.
- Дослідити вплив історичних, соціальних та економічних умов на формування поховальних традицій у ХІХ – на початку ХХ ст.*Інформаційна, Хронологічна.
- Визначити зв'язок поховальних обрядів із релігійними переконаннями мешканців даних областей.*Інформаційна.
- Вивчити ключові етапи поховальних обрядів: підготовка до похорону, ритуали прощання, поховання та згадування.*Інформаційна.
- Описати роль членів родини, громади, священника та інших учасників у поховальних ритуалах*Інформаційна.
- Обговорити значення документування та дослідження обрядів для збереження культури*Інформаційна.
- Розглянути можливості використання цих знань у музеях, освітніх програмах та культурних заходах*Інформаційна.

розвивальна:

- З'ясуємо яким був вплив релігійних традицій та міфологічних уявлень на поховальні ритуали.*Інформаційна, Особиста.

- Здійснимо порівняльний аналіз поховальних обрядів між Покуттям і Гуцульщиною*Інформаційна.
- Розберемо яким був вплив урбанізації, модернізації та релігійних реформ та, як він вплинув на поховальні обряди в цих регіонах*Інформаційна, Особиста.
- Розглянемо ключові фактори, провідів небіжчика: поминки, ходіння процесу, обряди біля могили*Інформаційна.
- Проаналізуємо символічне значення одягу, свічок, квітів, вінків в процесі поховальних обрядів користуючись методом»Аналіз-ситуації».*Інформаційна, Мовленнєва, Особиста.
- Покращити вміння праці з візуальними (мультимедійними) джерелами та різноманітними ілюстраціями (Рік у віруваннях гуцулів 33 <https://youtu.be/0kxjyKVJgQs>)*Інформаційна Просторова, Мовленнєва.
- Покращити свої вміння роботи в колективі з допомогою методів («Неперервна шкала думок».) *Мовленнєва Комунікативна.
- Формувати критичне мислення(«Мозковий-штурм»)*Логічна.
- Закріпити знання учнів, набуті під час вивчення навчального матеріалу («Кола Вена «.)*Логічна.

виховна:

- Спонукаати до збереження та популяризації традицій Покуття та Гуцульщини серед молоді.*Громадянська, Особиста.
- Сприяти активному залученню учнів до вивчення етнографічних джерел, фольклору та літератури про поховальні обряди.*Інформаційна.
- Ознайомити учнів із загальнолюдськими цінностями, що відображаються в поховальних традиціях різних народів.*Особиста, Інформаційна.
- Сприяти усвідомленню духовного значення обрядів як способу вшанування покійних.*Особиста.
- Формувати повагу до етнокультурної спадщини регіону.*Особиста, Громадянська.
- Формувати у учнів усвідомлення зв'язку між минулим і сучасністю через збереження обрядових традицій.*Хронологічна, Особиста.

- Ознайомити учнів із багатством і глибиною традиційної поховальної культури Покуття та Гуцульщини.*Інформаційна.
- Збагачувати знання учнів розумінням ролі народних звичаїв у житті української спільноти.*Громадянська, Особиста.

Тип уроку: комбінований

Обладнання: Комп'ютер вчителя. Мультимедійні джерела Інтернет джерела. Презентація до теми.

Основні дати:

XIX–перша половина XX ст.

Основні терміни:

«похорон» - «поминки» - «покійник» - «спорядження» - «обряд» - «колодки»

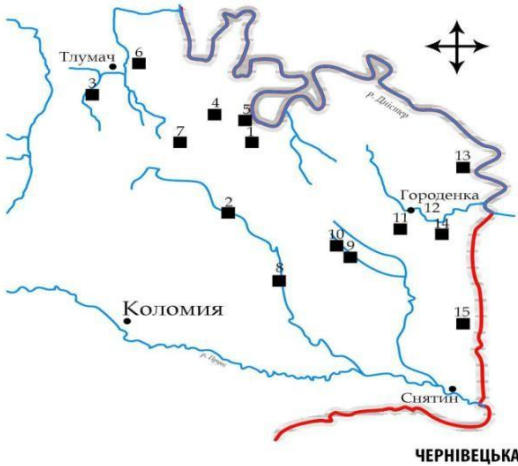
План уроку.

1. УКРАЇНСЬКА ПОХОВАЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ У XIX СТ. ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ.
2. ПОХОВАЛЬНІ ОБРЯДИ НА ТЕРИТОРІЇ ПОКУТТЯ.
3. ПОХОВАЛЬНІ ОБРЯДИ НА ТЕРИТОРІЇ ГУЦУЛЬЩИНИ.

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3хв	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до уроку. 		
7хв	II. Перевірка домашнього завдання		<u>Письмова відповідь</u> * За допомогою пошукових систем Інтернету знайдіть інформацію про етапи	<i>Інформаційна</i> <i>Логічна</i>

			вирішення питання репарацій щодо Німеччини і складіть схему...?.	<i>Просторова</i>
3хв	III. Мотиваційний етап	Сьогоднішня наша тема розкриє нам процес Поховальних обрядів на Покутті та Гуцульщині у XIX – на початку XX ст.		<i>Логічна</i> <i>Хронологічна</i> <i>інформаційна</i>
2хв	IV. Етап актуалізації		*Який період ми вивчаємо.?.	<i>Логічна</i>

20хв	V. Етап вивчення нового матеріалу	<p>1.УКРАЇНСЬКА ПОХОВАЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ У XIX СТ. ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ.</p> <p>Поховальна обрядовість в Україні, хоча і має спільну основу, характеризується значними регіональними відмінностями, які відображають історичні, культурні та географічні особливості різних частин країни. Ці відмінності проявляються у деталях ритуалів, символіці, термінології та навіть у ставленні до самого процесу поховання. Розглянемо особливості поховальної обрядовості в різних регіонах України. На початку XIX століття поховальний обряд в Україні все ще зберігав багато архаїчних елементів, які мали коріння в дохристиянських віруваннях. Наприклад, широко практикувалися ритуальні ігри біля померлого, які мали на меті відволікти увагу від смерті та підкреслити продовження життя. Однак, вже в першій половині XIX століття під впливом церкви та освіти ці практики почали поступово витіснятися більш «пристойними» формами вшанування померлих.</p> <p>Важливим фактором трансформації поховальних традицій була урбанізація. З розвитком міст та промисловості все більше людей переселялося з сіл у міста, де традиційні форми поховального обряду були менш практичними. У міських умовах змінювалася сама організація</p>	<p>* Які основні чинники впливали на трансформацію поховальних обрядів в Україні в XIX столітті.?.</p> <p>(</p> <p>* Які архаїчні елементи зберігалися в поховальних обрядах на початку XIX століття.?.</p> <p>(</p> <p>* Як урбанізація вплинула на поховальну обрядовість в Україні.?.</p> <p>(</p>	<p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Логічна</i></p> <p><i>Хронологічна</i></p> <p><i>Логічна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Хронологічна</i></p> <p><i>Логічна</i></p>
------	-----------------------------------	---	---	---

		<p>похорону – з’явилися спеціалізовані похоронні бюро, які брали на себе багато функцій, які раніше виконувалися родичами та сусідами померлого.</p> <p>У другій половині XIX століття під впливом західноєвропейської культури в Україні почали з’являтися нові елементи поховального обряду. Наприклад, поширився звичай використовувати вінки з живих квітів, встановлювати на могилах кам’яні надгробки з написами. Ці нововведення спочатку були характерні для міської культури, але поступово проникали і в сільську місцевість.</p> <p>Значний вплив на трансформацію поховальних традицій мали зміни в релігійному житті суспільства. З одного боку, посилення впливу церкви призвело до більшої формалізації церковних ритуалів, пов’язаних з похованням. З іншого боку, процеси секуляризації, особливо помітні на початку XX століття, призвели до того, що деякі люди почали відмовлятися від релігійних обрядів при похованні.</p> <p style="text-align: center;">Розгляньмо зображення</p> <p style="text-align: center;">Умовні позначення</p> <p>■ - Сучасні межі Покуття ■ - Ріки та річки</p> <p>■ Населені пункти, згадані у працях М. Бачинського: 1. с. Гарасимів; 2. с. Гончарів; Гринів; 4. с. Живачів; 5. с. Підверби; 6. с. Тарасівка; 7. с. Хотимир; ■ Населені пункти згадані у працях Я. Головацького: 8. с. Гвидець; 9. с. Сорочів; 10. с. Вербиці; 11. с. Черятин; 12. м. Городенка; 13. с. Потоцище; 14. с. Серафимів; 15. с. Сте...</p>	<p>* Які нові елементи поховальних обрядів поширилися в Україні під впливом західноєвропейської культури.?.</p> <p>(</p> <p>* Як зміни в релігійному житті вплинули на ставлення до поховальних обрядів в Україні.?.</p> <p>(</p> <p>* Чим відрізнялися поховальні традиції в міських і сільських умовах у другій половині XIX століття.?.</p> <p>(</p> <p style="text-align: center;">Розгляньмо зображення</p>	<p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Хронологічна</i></p> <p><i>Логічна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Хронологічна</i></p> <p><i>Хронологічна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Просторова</i></p>
--	--	--	---	---

		<p>Населені пункти, згадані у працях К. Мрочко:</p> <p><i>Снятинський повіт</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. с. Княже 2. с. Видинів 3. с. Вовчківці 4. с. Горішне Залуччя; 5. с. Ганьківці 6. с. Трійця 7. с. Завалля 8. м. Заболотів 9. с. Задубрівці 10. с. Іллінци 11. с. Попельники 12. с. Потічок <p>13. с. Підвисоке</p> <p>14. с. Джурів</p> <p>15. с. Рудники</p> <p>16. с. Стецева</p> <p>17. с. Тростянець</p> <p>18. с. Тулуків</p> <p>19. с. Тучапи</p> <p>20. с. Тулова</p> <p>21. с. Устя</p> <p>22. с. Будилів</p> <p>23. с. Белелуя</p> <p>24. с. Рожнів</p> <p>25. с. Красноставці</p> <p>26. с. Хлібичин</p> <p>27. с. Новоселиця</p> <p>Населені пункти згадані у працях Л. Вайгеля:</p> <p><i>Коломийський повіт</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 29. м. Коломия 30. с. Гядики 31. с. Назірва 32. с. Воскресенськ 33. с. Шепарів 34. с. Вербіж 35. с. Княздівці 36. с. Яблунів 37. с. Верхній Березів 38. с. Люча 39. с. Делятин <p>Важливим аспектом трансформації поховальних традицій було змінення ставлення до самої смерті. Якщо раніше смерть сприймалася як природна частина життєвого циклу, то в XIX столітті, особливо в міському середовищі, стала формуватися тенденція до «приховування» смерті, намагання зробити похорон менш публічною подією. Зміни в матеріальній культурі також вплинули на поховальні традиції. Наприклад, поширення фабричних тканин призвело до змін у поховальному одязі. Якщо раніше померлого часто ховали в традиційному народному вбранні, то тепер все частіше використовувався спеціальний поховальний одяг, часто чорного кольору. Зміни в поховальних традиціях відбувалися не рівномірно по всій території України. У сільській місцевості, особливо в віддалених регіонах, традиційні форми поховального обряду зберігалися довше. Натомість у містах та промислових регіонах трансформація відбувалася швидше. Аналіз трансформації поховальних традицій дозволяє зробити висновок про те, що вона відображала загальні процеси модернізації українського суспільства. З одного боку, спостерігалася тенденція до спрощення та раціоналізації поховального обряду, особливо в міському середовищі. З іншого боку, багато елементів традиційного поховального обряду продовжували існувати, адаптуючись до нових умов.</p> <p>Важливим висновком є те, що незважаючи на значні зміни, поховальний обряд продовжував відігравати важливу роль у житті українського суспільства. Він залишався важливим механізмом</p>	<p>Розгляньмо зображення</p> <p>* Яка роль похоронних бюро в трансформації поховальної обрядовості.?.</p> <p>(</p> <p>* Як вплив церкви та освіти змінив традиційні ритуали, пов'язані з похованням.?.</p> <p>(</p> <p>* Які регіональні відмінності в поховальних обрядах були найбільш помітними в Україні.?.</p> <p>(</p> <p>* Як секуляризація суспільства на початку XX століття вплинула на поховальні традиції.?.</p> <p>(</p>	<p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Просторова</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Логічна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Логічна</i></p>
--	--	--	--	---

		<p>збереження культурної пам'яті, підтримки соціальних зв'язків та вираження колективних емоцій. Навіть в умовах модернізації та урбанізації, поховальний обряд продовжував виконувати важливі соціальні та психологічні функції.</p> <p>2. ПОХОВАЛЬНІ ОБРЯДИ НА ТЕРИТОРІЇ ПОКУТТЯ.</p> <p>Поховальні обряди на території Покуття відзначались особливою різноманітністю та глибоким символічним змістом, що формувався протягом століть. У XIX – на початку XX століття вони являли собою складний комплекс ритуальних дій, спрямованих на забезпечення переходу душі померлого у потойбічний світ. Етнографічні дослідження цього періоду дозволяють детально простежити структуру та особливості поховальної обрядовості покутян. Завдяки працям дослідників кінця XIX – початку XX століття, маємо можливість реконструювати цілісну картину поховального обряду в регіоні.</p> <p>Підготовка до поховання починалась одразу після констатації смерті людини. В цей момент родичі відкривали вікна та двері в оселі, щоб душа могла вільно залишити дім. У приміщенні зупиняли годинник та завішували дзеркала, що символізувало зупинку часу для померлого. Важливим елементом було запалювання свічки, яка мала горіти безперервно до завершення похорону.</p> <p>Особлива увага приділялась підготовці тіла померлого до поховання. Обмивання тіла довірялось спеціальним жінкам, які знали всі необхідні молитви та обрядові дії. Воду після обмивання виливали в місце, де ніхто не ходить, найчастіше під дерево або в кут подвір'я. Одяг для померлого готували заздалегідь, причому він мав бути новим або найкращим святковим.</p> <p>На Покутті існував звичай класти в труну особисті речі померлого. До них належали предмети повсякденного вжитку, які могли знадобитися в потойбічному житті. Обов'язково клали гроші для оплати переправи через річку у потойбічному</p>	<p>* Чому поховальний обряд залишався важливим навіть в умовах модернізації та урбанізації.?.</p> <p>(</p> <p>Розберемо 2 запитання користуючись методом «Неперервна шкала думок».</p> <p>* Які дії виконувалися в оселі після констатації смерті.?.</p> <p>* Що символізувало відкриття вікон та дверей після смерті людини.?.</p> <p>(</p> <p>* Яка роль відводилась свічці під час поховального обряду.?.</p> <p>(</p> <p>* Хто займався обмиванням тіла</p>	<p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Хронологічна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Особиста</i></p> <p><i>Мовленнєва</i></p> <p><i>Комунікатив.</i></p> <p><i>Хронологічна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Хронологічна</i></p>
--	--	--	--	--

		 <p>У похоронній процесії важливу роль відігравала церковна музика. Дзвони супроводжували процесію від початку до кінця, причому їх звучання мало особливий ритм для похорону. В деяких селах Покуття зберігся звичай запрошувати трембітарів, які грали спеціальні похоронні мелодії. Ця традиція була особливо поширена у гірських районах регіону.</p> <p>На кладовищі здійснювався останній обряд прощання. Труну опускали в могилу на рушниках або мотузках, які потім віддавали бідним людям. Першу жменю землі на труну кидав священик, після чого це робили всі присутні. Могилу намагались засипати до заходу сонця, що мало забезпечити спокій душі померлого</p> <p>3. ПОХОВАЛЬНІ ОБРЯДИ НА ТЕРИТОРІЇ ГУЦУЛЬЩИНИ.</p> <p>Робота з відео матеріалом:</p> <p>https://youtu.be/0kxjyKVJgOs</p> <p>Гуцульські вірування про смерть і загробний світ сформувалися на основі давніх дохристиянських уявлень, які впродовж століть були переплетені з християнською традицією. Для гуцулів смерть ніколи не вважалася завершенням життя, а лише його переходом в інший стан. Вважалося, що душа людини після смерті відправляється у потойбічний світ, який є частиною великого космічного порядку. В народі вірили, що душа померлого протягом деякого часу ще залишається поруч із живими і може впливати на них, тому дії живих були</p>	<p>* Як виносили тіло з хати, і що це символізувало.?. (</p> <p>Розгляньмо зображення</p> <p>Розгляньмо зображення</p> <p>*Що відбувалося на перехрестях доріг під час поховальної процесії.?. (</p> <p>* Який порядок слідування мав похоронний кортеж на Покутті.?. (</p> <p>Опрацюймо третє питання за методом</p>	<p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Просторова</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Просторова</i></p>
--	--	--	--	--

		<p>спрямовані на забезпечення її спокою та уникнення можливих негативних наслідків</p> <p>Процес підготовки до поховання гуцулів був детально регламентований та включав низку символічних дій, спрямованих на забезпечення належного прощання з померлим. Після смерті близької людини починалася серія обрядів, що символізували перехід померлого до іншого світу. Одним із перших етапів було миття тіла, яке виконували за допомогою чистої води або спеціальних трав'яних настоїв, що мало очищувальну функцію як для померлого, так і для його душі. Це вважалося необхідним, щоб забезпечити чистоту тіла і духа, які відправлялися у загробний світ.</p> <p>Далі йшло обрядове «вдягання» померлого в одяг, що мав певний символізм. Зазвичай це був новий одяг або святковий, у якому людина не ходила за життя, що символізувало початок нового шляху. Окремі елементи одягу мали захисний характер, зокрема це могли бути хрестики або спеціальні обереги, які повинні були охороняти душу покійного від злих духів. Традиційно жінок вдягали в білий одяг, що символізувало чистоту, а чоловіків – у святковий одяг або національні костюми, що підкреслювало зв'язок з рідною землею і культурою.</p> <p>Окрім підготовки тіла до поховання, важливу роль відіграла і підготовка оселі, в якій відбувалося прощання з покійним. Особлива увага приділялася очищенню простору, що мало забезпечити мир та спокій для душі. В оселі зачиняли всі двері та вікна, щоб душа померлого не залишила межі дому передчасно. Цей обряд мав на меті захист живих від можливих неприємностей, пов'язаних із неспокоєм душі.</p> <p><u>Робота із візуальними джерелами</u></p>	<p>«Аналіз-ситуації»</p> <p><u>Переглянувши відео проаналізуємо основні аспекти подані в ньому</u></p> <p>* На основі яких уявлень сформувалися гуцульські вірування про смерть і загробний світ.?.</p> <p>(</p> <p>* Як гуцули сприймали смерть – як кінець чи як перехід до іншого стану.?.</p> <p>(</p> <p>* Що відбувалося з душею померлого після смерті, згідно з гуцульськими віруваннями.?.</p> <p>(</p> <p>* Яку роль відігравали обряди у процесі підготовки до поховання.?.</p> <p>(</p>	<p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Логічна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Мовленнєва</i></p> <p><i>Комунікатив.</i></p> <p><i>Особиста</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Просторова</i></p> <p><i>Логічна</i></p>
--	--	---	--	---

		 <p>Після цього відбувався важливий ритуал прощання з покійним, що передбачав участь усіх близьких родичів і знайомих. Відвідувачі приносили з собою подарунки, зокрема хліб або інші продукти, які символізували підтримку родини в тяжкий час. Також проводилися спеціальні молитви, які допомагали душі покійного знайти спокій у потойбічному світі. Молитви могли супроводжуватися співами, що мали як релігійний, так і народний характер.</p> <p>Важливою частиною процесу підготовки до поховання було проведення спеціальних обрядів, що мали на меті полегшити перехід душі до іншого світу. Так, гуцули проводили обряди «запалення свічки», яка повинна була освітлювати шлях душі до потойбічного світу. Це символізувало те, що душа не загубиться на шляху до вічності і знайде мир.</p> <p>Підготовка до поховання завершувалася запрошенням священика, який мав провести відповідний церковний обряд. Це був важливий момент, оскільки саме церковне благословення було ключовим елементом похоронної обрядовості, що забезпечувало духовний спокій і померлого, і його рідних. Церковні обряди також підкреслювали християнську основу світогляду гуцулів, яка співіснувала з народними віруваннями.</p> <p>Сам процес поховання на Гуцульщині був складним обрядовим дійством, яке включало багато різних етапів і символічних дій. Поховальна процесія починалася з прощання з тілом в оселі, де зібралися рідні та близькі. Окрім слів прощання, важливою частиною цього етапу були обрядові співи, що мали як релігійний, так і народний характер. Такі пісні, відомі як «поховальні пісні» або</p>	<p>* Яке символічне значення мало миття тіла померлого.?. (</p> <p>* Чому померлого одягали у новий або святковий одяг.?. (</p> <p>Розглянемо зображення</p> <p>* Який ритуал проводився для прощання з покійним і яка була його мета.?. (</p> <p>* Що приносили відвідувачі на похорон і яке значення мали ці дарунки.?. (</p> <p>* Що символізував обряд «запалення свічки» у гуцульській традиції.?.</p>	<p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Логічна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p>
--	--	---	--	--

		<p>«плачі», допомагали висловити скорботу рідних, водночас вказуючи на важливість підготовки душі до переходу в інший світ. Обрядові співи відображали не лише скорботу за померлим, а й надію на його мирне існування в потойбічному світі.</p> <p>Після завершення прощання процесія вирушала до кладовища. На шляху до місця поховання дотримувалися багатьох традиційних ритуалів. Одна з них полягала в тому, що на певних місцях зупинялися для коротких молитов. Важливо було зробити кілька зупинок, щоб «відпочила» душа померлого. Похоронні процесії зазвичай супроводжувалися носіями свічок, що символізували світло, яке допомагало душі знайти шлях до потойбічного світу.</p> <p>Обряд закопування тіла в могилу був одним із найважливіших моментів поховання. Гуцули вірили, що правильне поховання гарантує душі спокій і захист від злих сил. Окрім цього, у могилу могли класти особисті речі померлого, які символічно забезпечували його зв'язок із земним світом і рідними. Важливо було, щоб кожен з учасників церемонії кинув жменьку землі в могилу, як символ прощання з померлим.</p> <p>Після поховання рідні та близькі поверталися додому, де відбувалася трапеза на честь померлого. Вона мала символічне значення і слугувала не лише як спосіб згадати покійного, а й як обряд, що допомагав забезпечити його спокій у потойбічному світі. Під час трапези дотримувалися особливих правил: залишали місце для померлого та ставили на стіл хліб і воду, що символізувало його присутність серед живих</p>	<p>(</p> <p>* Чому запрошення священика вважалося на етапі підготовки до поховання.?.</p> <p>(</p> <p>* Як церковні обряди співвідносилися з народними віруваннями гуцулів.?.</p> <p>(</p> <p>* Яке значення мають мали поховальні пісні або «плачі» в процесі прощання.?.</p> <p>(</p> <p>* Що символізували зупинки під час похоронної процесу на шляху до кладовища.?.</p> <p>(</p> <p>* Які традиції проводили обряд закопування тіла в могилі.?.</p> <p>(</p>	<p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Логічна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Просторова</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Логічна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p>
--	--	--	--	---

			<p>* Яке значення мала трапеза після поховання та яких правил під час неї дотримуються.?.</p> <p>(</p>	<p><i>Інформаційна</i></p>
			<p>* Яка символіка хліба та води на столі під час трапези після похорону.?.</p> <p>(</p>	<p><i>Інформаційна</i></p>
				<p><i>Логічна</i></p>
				<p><i>Інформаційна</i></p>
				<p><i>Інформаційна</i></p>
				<p><i>Інформаційна</i></p>

				<p>Логічна</p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p>
5хв	VI. Систематизація знань		<p>Метод «Мозковий штурм»</p> <p>* Які основні чинники впливали на трансформацію поховальних обрядів в Україні в ХІХ столітті.?.</p> <p>(</p> <p>* Чим відрізнялися поховальні традиції в міських і сільських умовах у другій половині ХІХ століття.?.</p> <p>(</p> <p>* Яка роль відводилась свічці під час поховального обряду.?.</p> <p>(</p>	<p><i>Мовленнєва</i></p> <p><i>Комунікатив</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Логічна</i></p> <p><i>Хронологічна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Логічна</i></p> <p><i>Хронологічна</i></p>

			<p>* Як виносили тіло з хати, і що це символізувало.?.</p> <p>(</p> <p>* На основі яких уявлень сформувалися гуцульські вірування про смерть і загробний світ.?.</p> <p>(</p> <p>* Яку роль відігравали обряди у процесі підготовки до поховання.?.</p> <p>(</p> <p>* Яким мав бути одяг для померлого, і як його обирали.?.</p> <p>(</p> <p>«Кола Вена» (це завдання є спільним для всього класу і покликане для того щоб розвивати критичне мислення учнів)</p>	<p><i>Логічна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Інформаційна</i></p> <p><i>Особиста</i></p> <p><i>Мовленнєва</i></p>
--	--	--	--	--

				<i>Комунікатив.</i>
Зхв	<p>VII. Висновки</p>	<p>Тож нам стає відомо що поховальна обрядовість, як невід’ємна частина української духовної та культурної спадщини, відіграє важливу роль у формуванні культурної компетентності учнів. Використання матеріалів про традиції поховань на Покутті та Гуцульщині дозволяє нам не лише доторкнутися до глибоких духовних пластів українського народу, але й навчитися осмислювати значення обрядів для національної ідентичності та спадкоємності поколінь. Вивчення поховальних ритуалів допомагає учням зрозуміти цінність релігійних вірувань та моральних норм, які впливали на формування української культури та сприйняття життя і смерті.</p> <p>А поховальні обряди Покуття та Гуцульщини, як частина традиційної культури цих регіонів, містять багатий набір символічних дій та ритуалів, які відображають уявлення про смерть, потойбічне життя та відносини між живими і мертвими. Саме через ці ритуали ми отримуємо можливість заглибитися у духовний світ предків, зрозуміти їхнє бачення життя і смерті, а також осмислити моральні цінності, які лежали в основі цих обрядів. Такі знання сприяють формуванню культурної чутливості та розуміння, що традиції є невід’ємною частиною національної ідентичності.</p>		
Іхв	<p>VIII. Домашнє завдання</p>		<p>Зробіть короткий опис, як поховальні обряди змінилися або збереглися до сьогодення у вашій місцевості.?.</p>	

